

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

**Методичні вказівки до семінарських занять та
самостійної роботи
для студентів спеціальності 073 «Менеджмент»
ОКР «бакалавр»**

Частина 1

Затверджено на засіданні
кафедри економічної теорії
Протокол № 2
від 26 вересня 2016 р.

Чернігів ЧНТУ 2016

Економічна теорія. Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» ОКР «бакалавр». Частина 1 / Укладач: Полковниченко С.О. – Чернігів: ЧНТУ, 2016. – 92 с.

Укладач: Полковниченко Світлана Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент

Відповідальний за випуск: Кирилюк Юрій
Володимирович, завідувач
кафедри економічної теорії
Чернігівського національного
технологічного університету,
кандидат економічних наук,
доцент

Рецензент: Кирилюк Юрій Володимирович,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної теорії
Чернігівського національного
технологічного університету

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ.....	4
Тема 1. Предмет та функції економічної теорії.....	9
Тема 2. Загальні основи суспільного виробництва.....	20
Тема 3. Економічна система суспільства.....	32
Тема 4. Власність в економічній системі.....	36
Тема 5. Товарна форма організації суспільного виробництва.....	42
Тема 6. Гроші як елемент товарного виробництва.....	49
Тема 7. Ринок і механізм його функціонування.....	56
Тема 8. Структура та інфраструктура ринку.....	69
Кросворд (теми 1-8).....	85
Рекомендована література.....	90

ВСТУП

Економіку вивчають різні економічні науки. Але основою всіх їх є економічна теорія. «Економічна теорія» є фундаментальною навчальною дисципліною, яка закладає основи економічного мислення, формує цілісне сприйняття людиною явищ економічного життя, наближає її до чіткого і компетентного розуміння реальних економічних процесів, що відбуваються в житті суспільства.

Досконало знати економічну теорію сьогодні зобов'язані усі, хто займається господарською діяльністю, управлінням підприємств чи науково-виробничим комплексом, творчою діяльністю, працює в різних гілках державної та міської влади. Аксиомою є те, що сучасний менеджер повинен знати сучасну економіку.

Перший крок студентів-менеджерів у складний світ економіки починається із засвоєння основ економічної теорії. Саме ця дисципліна закладає наукові основи усіх економічних, правових та управлінських спеціальностей, дає фундаментальне розуміння понять, принципів і законів, без яких неможливо формувати правові засади становлення та розвитку національної економіки ринкового типу.

Економічна теорія являє собою предмет переважно академічний, а не вузько профільний. Проблеми в цій науці розглядаються не з індивідуальної, а із суспільної точки зору.

Основна **мета курсу «Економічна теорія»** – формування у студентів сучасного економічного мислення та ґрунтовних знань про економічну систему суспільства, закони та принципи її функціонування для розуміння чинників зародження, утвердження і напрямів розвитку сучасних соціально-економічних систем, їх спроможності задовольняти потреби людей.

Важлива роль у засвоєнні курсу відводиться семінарським заняттям. Проте глибоке вивчення економічної теорії досягається, насамперед, самостійною роботою студентів. Саме самостійне поглиблене вивчення дисципліни у поєднанні з аудиторними заняттями може забезпечити ґрунтовні й міцні знання, які допоможуть майбутнім фахівцям у їх практичній діяльності.

Особлива увага з боку викладача на **семінарському занятті** приділяється вирішенню конкретних практичних ситуацій. Студент не обмежується лише відповіддю «так» або «ні», її обов'язково треба обґрунтувати. Якщо будь-яка відповідь суперечить відповіді на теж саме запитання іншого студента, то воно є дискусійним і має право на доказ.

Під час семінарських занять викладач оцінює усні та письмові відповіді студентів, підготовлені доповіді, реферати, участь у

дискусіях, уміння доводити власні думки. Оцінки, отримані на семінарських заняттях, враховуються в підсумковій оцінці з дисципліни «Економічна теорія».

Оцінки визначаються за такими критеріями: повнота розкриття питання, логічна послідовність викладу матеріалу, культура мови, аналітичне мислення, вміння здійснювати порівняння, формулювати висновки.

Самостійна робота студентів – один із основних засобів оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних навчальних занять.

Головною метою самостійної роботи є закріплення, розширення та поглиблення набутих у процесі аудиторної роботи знань, вмінь та навичок, а також самостійне вивчення та освоєння нового матеріалу під керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Питання, що виникають у студентів стосовно виконання запланованих завдань, вирішуються на консультаціях, які проводяться згідно з графіками, затвердженими кафедрою.

Самостійна робота студента з даної дисципліни передбачає його ознайомлення з різноманітною навчальною і методичною літературою, класичними працями відомих економістів, а також з монографіями та науковими статтями вітчизняних авторів.

Самостійна робота студентів за навчальною дисципліною «Економічна теорія» включає такі форми: підготовка до семінарських занять; критичний огляд наукових публікацій за обраною проблематикою; написання реферату або виконання завдання дослідницького аналітичного характеру і презентації результатів дослідження на задану тематику, в т. ч. виступ на конференції; виконання розрахункових робіт; написання есе; розв'язання та складання кросвордів; підготовка до виконання модульних (контрольних) завдань.

Готуючись до **семінарського заняття** студент має ретельно вивчати конспект лекцій та опрацювати рекомендовану навчальну літературу, бути готовим до теоретичної дискусії проблемного характеру, виконати вправи, запропоновані для самостійної роботи, розрахувати задачі з теми та вміти їх пояснити.

Критичний огляд **наукових публікацій** за проблематикою, визначеною завданнями для самостійної роботи, передбачає підготовку доповіді з відповідним оформленням матеріалу. Для опрацювання пропонується ряд статей загальновідомих західних і вітчизняних науковців, які аналізують зміст, поняття та основні

категорії поставленої перед студентом проблематики. Назви статей оголошуються на семінарському занятті.

Один раз на семестр студентам пропонується написати **реферат** або виконати **завдання дослідницького аналітичного характеру**.

Написання **рефератів** практикується з метою набуття студентом необхідної професійної підготовки, розвитку навичок самостійного наукового пошуку в навчальному процесі, набуття навичок користування літературними джерелами при вивченні даного курсу.

На підставі реферату студент повинен скласти змістовну доповідь, яку буде заслухано на семінарському занятті. Мета доповіді – засвоєння іншими студентами основних аспектів розглянутої теми та формулювання запитань, які можуть виникнути під час дискусії.

До рефератів висуваються наступні вимоги:

- студент обирає тему реферату з запропонованого переліку та узгоджує її з викладачем. Дублювання тем рефератів (вибір студентами однакових тем) забороняється;

- обсяг 8-10 сторінок тексту формату А4, написаного від руки;

- структура реферату: титульна сторінка; зміст; вступ (2-3 абзаци, де обґрунтовується актуальність вибраної теми; визначається мета дослідження); основна частина (2-3 розділи); висновки (2-3 абзаци); список використаних джерел (не менше 5-ти);

- текст реферату необхідно розмішувати тільки з одного боку аркуша з полями: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, лівє – 3 см, правє – 1,5 см;

- розділи позначають порядковими номерами арабськими цифрами (1, 2, 3), підрозділи позначають номером розділу та підрозділу через крапку (1.1, 1.2 або 2.1, 2.2 тощо);

- назви розділів пишуться по центру, переноси слів у назвах не дозволяються, крапка наприкінці назви не ставиться;

- нумерація сторінок має бути наскрізною: номер сторінки проставляється арабськими цифрами зверху справа, але на титульному аркуші (перша сторінка) номер проставляти не слід;

- цифровий матеріал, який студент вважає за доречне вмістити у текст реферату, як правило, подається у табличній або графічній формі. Кожна таблиця повинна мати назву, що відображає її зміст. Нумерація таблиць здійснюється таким чином: справа над заголовком пишуть слово «Таблиця» та її порядковий номер (знак «№» перед цифрою не ставиться). Номер таблиці складається з номера розділу та порядкового номера таблиці в даному розділі. Наприклад: Таблиця 1.3 – третя таблиця першого розділу. Таблицю вміщують у текст після першого посилання на неї. Розрахункові таблиці, що мають великий

обсяг, не рекомендується вміщувати в текст основної частини, доцільніше винести їх у додатки, але з обов'язковими посиланнями на них у тексті. Посилання в тексті мають бути на всі таблиці. Вміщувати у реферат таблиці, що не мають назв, нумерації, або на які відсутні посилання у тексті, не дозволяється;

- ілюстративний матеріал у формі схем, діаграм, графіків тощо, вміщений у основну частину реферату, оформляється наступним чином: знизу під ілюстрацією з великої літери пишуть слово «Рис.», проставляють порядковий номер, ставлять крапку. Далі, продовжуючи той самий рядок, з великої літери вписують назву рисунку, яка повинна відображати його зміст. Номер рисунку складається з номера розділу та порядкового номера рисунку у даному розділі;

- у тексті обов'язково мають бути зроблені посилання на джерела, з яких була запозичена будь-яка статистична інформація, рисунки, таблиці, а також цитати, що їх наведено у рефераті. Посилання на першоджерела здійснюються з використанням квадратних дужок, в яких зазначається порядковий номер джерела у списку використаної літератури та сторінки (наприклад, [3, с.54]);

- першоджерела вміщуються у перелік в алфавітному порядку;

- додатки оформлюють як продовження реферату на наступних після списку використаних джерел сторінках, розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті реферату. Додаток повинен мати назву, написану зверху малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над назвою малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток А»;

- реферат повинен бути стилістично, граматично, а також технічно правильно й акуратно оформлений;

- оформлений у відповідності до сформульованих вимог та повністю укомплектований реферат повинен бути зброшурований;

З метою раціонального використання часу на практичному занятті може бути обговорено не більше 2-3 рефератів. Решта часу залишається для усних та письмових опитувань студентів.

Завдання дослідницького аналітичного характеру передбачає роботу з інформаційно-довідковим матеріалом відповідно до окремих тем курсу. При цьому використовуються матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, статистичні дані авторитетних дослідницьких центрів та міжнародні статистичні бази даних: інформаційної бази СБ, Heritage Foundation, Центру міжнародної конкурентоспроможності, Міжнародного економічного форуму та інших, аналітичні звіти

міжнародних фінансово-економічних організацій, таких як МФВ, Світовий банк, різноманітних організацій системи ООН тощо.

Студент повинен проаналізувати дані з інформаційно-довідкових матеріалів у динаміці не менше ніж за 3-5 років за допомогою статистичних показників, серед яких повинні бути абсолютні, відносні (темп росту, приросту, індекси), середні величини, показники варіації тощо. На підставі аналізу статистичних даних студент повинен виявити тенденції і встановити їх причини. Результати досліджень повинні бути представлені у вигляді таблиць, діаграм, графіків, що є обов'язковою вимогою до виконання завдання. Висновки, зроблені за результатами дослідження, повинні супроводжуватися посиланнями на таблиці, на підставі яких вони робляться. Обсяг роботи з виконання завдань дослідницького характеру не повинен перевищувати 5-7 сторінок (без врахування базових статистичних таблиць).

Обговорення результатів виконаної роботи відбувається під час аудиторних занять або в поза аудиторний час. Кращі роботи, за бажанням студентів, можуть бути заслухані на конференції з підготовкою презентації.

Для виконання **розрахункових робіт** посеместрово (по дві задачі) представлено 30 варіантів. Варіант розрахункової роботи студент обирає самостійно за номером прізвища в академічному журналі.

З окремих тем курсу передбачено підготовка **есе** – невеликого за обсягом прозового твору, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки з конкретного питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми.

Розв'язанням **кросвордів** закріплюються знання основних понять з відповідних тем курсу «Економічна теорія».

Проміжний контроль проводиться у вигляді **модульних контрольних робіт** за відповідними змістовними модулями. Підготовка до виконання модульних (контрольних) завдань передбачає повторення вивченого теоретичного матеріалу і розв'язання задач.

Всі завдання самостійної роботи студентів поділяються на обов'язкові та вибіркові, виконуються у встановлені терміни, з відповідною оцінкою та передбачають певні форми звітності щодо їх виконання. Обов'язкові завдання виконуються кожним студентом у процесі вивчення дисципліни, вибіркові завдання є альтернативними.

Після виконання обов'язкових та вибіркових завдань у встановлені терміни студент звітує викладачеві, а набрані ним бали проставляються у журналі обліку поточної успішності студентів та враховуються як кількість балів за поточну успішність у навчальній роботі.

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ТА ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

1. Основні етапи становлення і розвитку економічної теорії.
2. Предмет економічної теорії.
3. Основні функції економічної теорії. Економічні категорії та економічні закони.
4. Методи пізнання економічних явищ і процесів.

Теми рефератів

1. А.Сміт і його вклад у розвиток політекономії як науки.
2. Лауреати премії імені Нобеля в галузі економіки.
3. Видатні українські економісти та їх внесок в економічну науку.
4. Особливості розвитку економічної науки в Україні.
5. Економічна теорія та економічна політика.

Терміни і поняття

Економіка, політична економія, меркантилізм, фізіократи, класична школа, марксизм, маржиналізм, неокласична школа, кейнсіанство, інституціоналізм, монетаризм, неолібералізм, неокласичний синтез, економікс, економічна теорія, мікроекономіка, макроекономіка, економічні відносини, соціально-економічні відносини, організаційно-економічні відносини, предмет політекономії, пізнавальна функція економічної теорії, практична функція економічної теорії, методологічна функція економічної теорії, виховна функція економічної теорії, прогностична функція економічної теорії, ідеологічна функція економічної теорії, наукове економічне мислення, економічний закон, економічна категорія, наукова абстракція, аналіз і синтез, індукція і дедуція, історичне і логічне, позитивний аналіз, нормативний аналіз.

Методичні поради

Готуючи **перше питання**, зверніть увагу на зародження економічної думки у стародавньому світі, введення поняття «економія» (Ксенофонт, Аристотель), його значення.

Далі потрібно з'ясувати, що як самостійна наука (систематизоване знання про суть економічної діяльності) економічна теорія виникла в період становлення капіталізму (17-18 ст.) під назвою політична економія (А.Монкретьєн «Трактат політичної економії» (1615 р.)). Поясніть суть даного терміну. Розкрийте основні етапи становлення політекономії: а) меркантилізм, б) фізіократи, в) класична політекономія; їх суть, заслуги і недоліки.

В подальшому дослідження економічних процесів роздвоюються. Виникають два протилежні напрями: марксистський і немарксистський (маржиналізм). Проаналізуйте внесок К.Маркса в розвиток економічної науки. Поясніть, як розвивався немарксистський напрям, яку мету переслідували його представники, які проблеми досліджували, чому ввели термін «економікс» (А.Маршалл «Принципи економіки» (1890 р.)).

Дайте коротку характеристику найбільш важливим течіям сучасної світової економічної думки: неокласичній школі; монетаризму; неолібералізму; кейнсіанству і неокейнсіанству; інституціонально-соціологічному напрямку; неокласичному синтезу тощо.

При підготовці **другого питання** треба мати на увазі, що об'єктом економічної теорії є економіка в цілому. Але економіку вивчають різні економічні науки (історико-економічні, функціональні (спеціальні), міжгалузеві, конкретно-економічні (галузеві, господарюючих суб'єктів)). Тому важливо визначити місце економічної теорії в системі економічних наук, а також коло питань, якими вона займається (предмет).

Для цього з'ясуйте зв'язок економіки з виробництвом життєвих благ, яке має два аспекти: технічний і суспільний, що представлені продуктивними силами і економічними відносинами. Проаналізуйте їх. Особливу увагу приділіть характеристиці структури економічних відносин, які поділяються на соціально-економічні і організаційно-економічні. В результаті можна буде визначити предмет економічної теорії – соціально-економічні і загальні організаційно-економічні відносини у їх взаємодії з продуктивними силами.

Простежте, як трактують предмет економічної теорії різні школи, чим відрізняються їх погляди.

Економічна теорія вивчає економічні відносини на різних господарських рівнях. У зв'язку з цим поясніть, які відносини досліджують мікроекономіка, мезоекономіка, макроекономіка, мегаекономіка.

Вивчення **третього питання** передбачає засвоєння основних функцій економічної теорії: пізнавальної, практичної, методологічної, виховної, ідеологічної, прогностичної. Розкрийте їх суть і взаємозв'язок. Зокрема, розкриваючи пізнавальну функцію, зосередьте свою увагу на основних економічних проблемах суспільства, дослідженням яких повинна займатись економічна теорія. Поясніть різницю між буденним економічним мисленням і науковим. Визначте завдання економічної теорії як науки і навчальної дисципліни.

Подумайте, яке значення має економічна теорія для суспільства і для окремої людини.

Економічна теорія, як і інші науки, оперує певними поняттями. Тому з'ясуйте суть економічних категорій, їх особливості. Далі розкрийте суть поняття «економічний закон», характерні риси економічних законів (об'єктивність, історичність, дія через практичну діяльність людей), їх відмінності від законів природи. Розгляньте структуру системи економічних законів (всезагальні, загальні, специфічні). Простежте взаємозв'язок економічних категорій, економічних законів і економічних відносин.

При підготовці **четвертого питання** врахуйте, що економічна теорія, як і будь-яка інша наука, використовує різні форми і засоби пізнання. Перш за все з'ясуйте основні риси та значення загального методу пізнання – діалектичного методу. Вихідний елемент у системі діалектики – метод абстракції. Розкрийте його суть. Проаналізуйте також інші елементи діалектичного методу – сходження від конкретного до абстрактного і знову до конкретного; принцип суперечностей.

Методи вивчення економічних явищ і процесів можна поділити на загальнонаукові і спеціальні. Охарактеризуйте загальнонаукові методи: аналіз і синтез, якісний і кількісний аналіз, позитивний і нормативний аналіз, єдність логічного і історичного, індукцію і дедукцію. Поясніть суть системно-структурного підходу.

Серед спеціальних методів зверніть увагу на графічні, статистичні, математичні, методи моделювання, порівняльний аналіз, економічний експеримент та інші.

Проведення економічних досліджень ускладнюється внаслідок пасток для звичайної свідомості. Розкрийте їх.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. Що ви знаєте про економіку?
2. В економічній науці ще за часів У.Петті (XVII ст..) почався процес диференціації знань. У наш час в Україні готують економістів більш як з п'ятдесяти спеціальностей. Назвіть відомі вам економічні дисципліни.
3. Яке місце займає економічна теорія в системі економічних наук?
4. Охарактеризуйте етапи становлення і розвитку економічної теорії.
5. Чому давньогрецькі мислителі визначали економіку як вчення про домашнє господарство?

6. Які економічні умови сприяли виникненню політичної економії як науки?

7. У чому полягає якісна відмінність економічної думки фізіократів від теорії меркантилістів?

8. У чому полягають особливості теорії класичної школи політекономії?

9. Чому вчення Адама Сміта і Давида Рікардо називають класичним?

10. У чому полягають заслуги та обмеженість марксистської економічної думки?

11. Назвіть позитивні риси та недоліки маржиналізму.

12. Чим зумовлена поява понять «політекономія» та «економікс»?

13. Назвіть головні напрями сучасної економічної думки.

14. Чим кейнсіанство відрізняється від неокласичної школи?

15. Чим відрізняються поняття політична економія, економікс, економічна теорія?

16. Що вивчає економічна теорія?

17. У чому криється причина розбіжностей поглядів економістів на предмет економічної теорії?

18. У чому полягає особливість предмета марксистської політичної економії та «економікс»?

19. Яке суттєве навантаження несе термін «політична» у назві науки (від А.Монкретьєна до К.Маркса)?

20. Чим відрізняються соціально-економічні відносини від організаційно-економічних?

21. Згадайте один день із життя своєї сім'ї, визначте, в яких випадках її члени ставали суб'єктами економічних відносин?

22. Чи складаються економічні відносини в сфері освіти?

23. Підприємство випускає тканини. Охарактеризуйте це виробництво з точки зору взаємодії людини з природою та відносин між людьми.

24. Охарактеризуйте функції економічної теорії та поясніть їх взаємозв'язок.

25. Поясніть, чому економічна теорія є базою для інших економічних наук?

26. Чим відрізняється мікроекономіка від макроекономіки? Який зв'язок між ними?

27. Дайте визначення економічної категорії. Наведіть приклади економічних категорій.

28. Поясніть, чому будь-яка економічна категорія є поняттям, проте не кожне поняття є економічною категорією?

29. У чому полягає суть економічного закону? Наведіть приклади економічних законів.

30. Що спільного і які відмінності між економічними законами і законами природи?

31. Як розуміти об'єктивний характер економічних законів?

32. Економічні закони зв'язані з практичною діяльністю людей, яка суб'єктивна. Чи спростовує дана обставина положення про об'єктивність економічних законів?

33. У чому полягає відмінність економічних законів від економічних категорій?

34. Чому вивчення економічних категорій є сходинкою пізнання економічних законів?

35. У чому полягає органічний зв'язок економічних категорій, економічних законів та економічних відносин?

36. Чи досить знати економічні закони, щоб успішно керувати суспільством? Чи можна розраховувати на успіх, ігноруючи об'єктивні економічні закони?

37. Чим наукове економічне мислення відрізняється від буденного?

38. Охарактеризуйте методи економічного дослідження.

39. Дайте визначення наукової абстракції.

40. Чим відрізняється нормативний аналіз від позитивного?

41. Що являє собою моделювання і чому воно необхідно?

42. З якими «пастками» стикається дослідник-економіст?

43. Для чого потрібно вивчати економічну теорію?

Вправи для самостійної роботи

1. Визначте, до яких економічних напрямків і шкіл відносяться наведені нижче висловлювання економістів:

а) «Сільське господарство постачає сировину для промисловості, товари для торгівлі і оплачує як те, так і інше. Торгівля і промисловість повертають отримані ними прибутки сільському господарству, яке поновлює багатства, щорічно витрачає їх і споживає».

б) «Звичайним засобом збільшення нашого багатства і грошей є зовнішня торгівля. При цьому ми повинні дотримуватися такого правила: продавати іноземцям щорічно на більшу суму, ніж купуємо у них».

в) «Ринок неспроможний забезпечити автоматичне саморегулювання господарства, необхідне державне втручання в розвиток ринкової економіки».

г) «Праця є батько і активніший принцип багатства, а земля – його мати».

2. Назвіть, яка школа дотримується названої концепції:

- а) діяльність, зв'язана із зовнішньою торгівлею і надходженням грошей в країну;
- б) вивчення сфери виробництва, в якій створюється багатство;
- в) капіталістичний спосіб виробництва і відповідні йому відносини виробництва і обміну;
- г) пошук найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

3. Яка зі шкіл економічної теорії вважала, що предметом даної науки є:

- а) вивчення «чистого продукту», що утворюється в сільському господарстві;
- б) аналіз сфери обігу, що забезпечує притік грошей у країну;
- в) дослідження багатства, умов його виробництва і нагромадження;
- г) аналіз виробничих відносин і економічних законів, що регулюють суспільне виробництво, розподіл, обмін і споживання;
- д) пошук шляхів ефективного використання рідкісних ресурсів?

4. Розв'яжіть кросворд.

Зпитання.

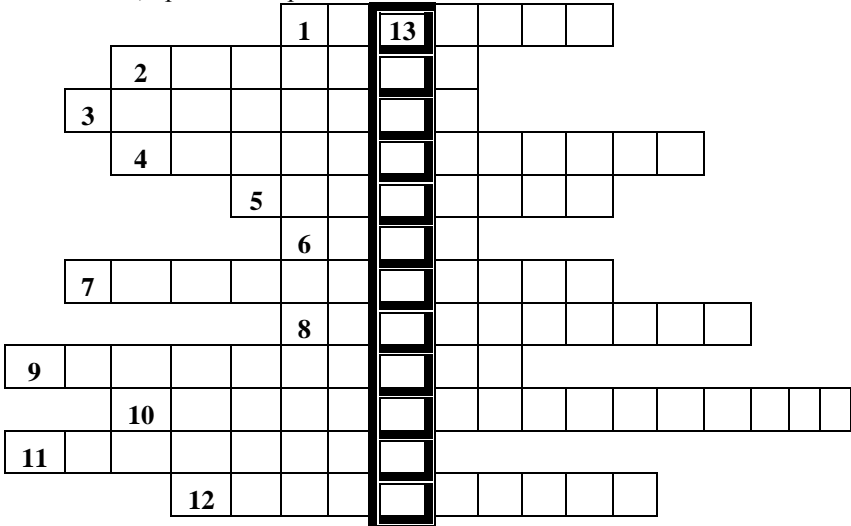
1. Представник англійської класичної школи політекономії.
2. Основоположник монетаризму.
3. Представник інституціоналізму, який головною рушійною силою суспільного прогресу вважав НТП.
4. Перша школа політекономії, яка джерело багатства вбачала в зовнішній торгівлі.
5. Школа політекономії, яка першою досліджувала господарську діяльність як систему, що охоплює виробництво, розподіл, обмін і споживання.
6. Автор праці «Дослідження про природу і причини багатства народів».
7. Теорія, яка пояснює економічні процеси, виходячи із універсальної концепції використання граничних величин.
8. Напрямок неокласичної теорії, який роль держави обмежує регулюванням грошової маси.
9. Автор підручника «Економікс», лауреат Нобелівської премії.

10. Напрямок економічної науки, згідно якого характер економічного розвитку визначає вся система економічних інститутів.

11. Вчений США, виходець із Росії, лауреат Нобелівської премії.

12. Представники якої школи політекономії продуктивною вважали лише землеробську працю.

13. Напрямок економічної науки, викладений у книзі «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей».



5. Вкажіть, які із наведених тверджень відносяться до макроекономіки, а які – до мікроекономіки:

а) дефіцит державного бюджету країни становить 3% валового внутрішнього продукту;

б) рівень безробіття в країні становить 4% працездатного населення;

в) відсутність дощів протягом тривалого часу викликало в ряді південних областей України падіння врожайності зернових;

г) зниження податкових ставок покликано сприяти поживавленню ділової активності в країні;

д) підприємство звільнило минулого року 10 робітників;

е) розрив єдиного економічного простору з розпадом СРСР поглибив соціальну і економічну кризу в Україні;

є) уряд здійснює політику лібералізації цін;

ж) ліквідація бюджетного дефіциту є одним із засобів зниження інфляції;

з) розмір стипендії студента залежить від його успішності і середньодушового доходу його сім'ї;

и) введення конвертованої національної грошової одиниці є елементом лібералізації зовнішньоекономічної діяльності.

6. Розмежуйте позитивні і нормативні твердження:

а) в ході економічних реформ в Україні знизилось виробництво, спостерігались високі темпи інфляції і різке зниження рівня життя населення;

б) необхідно виробити комплекс заходів по зупиненню падіння виробництва, зниженню темпів інфляції і підвищенню життєвого рівня населення;

в) загальний рівень цін у минулому році зріс на 20%;

г) потрібно значно скоротити дефіцит державного бюджету;

д) ціни на продукти, що входять у набір «споживчого кошика», повинні бути низькими;

е) обмеження ввозу іноземних автомобілів підвищать прибутки вітчизняних автомобільних підприємств;

є) низькі ціни на бензин приводять до зростання споживання бензину;

ж) стипендії, пенсії і заробітна плата повинні постійно індексуватися;

з) службовці державного апарату не повинні мати привілеїв;

и) ринкова організація виробництва має істотні переваги перед командно-адміністративною;

і) структурна перебудова економіки України, крім інших цілей, спрямована на підвищення рівня споживання людей;

ї) структурна перебудова повинна здійснюватися поступово;

й) високі мита на ввезені в країну іноземні автомобілі вигідні вітчизняним виробникам і тому бажані;

к) податки на малий і середній бізнес повинні бути низькими;

л) якщо держава створить ефективну програму з підтримки малого бізнесу, рівень безробіття зменшиться;

м) подолання дефіциту державного бюджету приведе до зменшення процентних ставок;

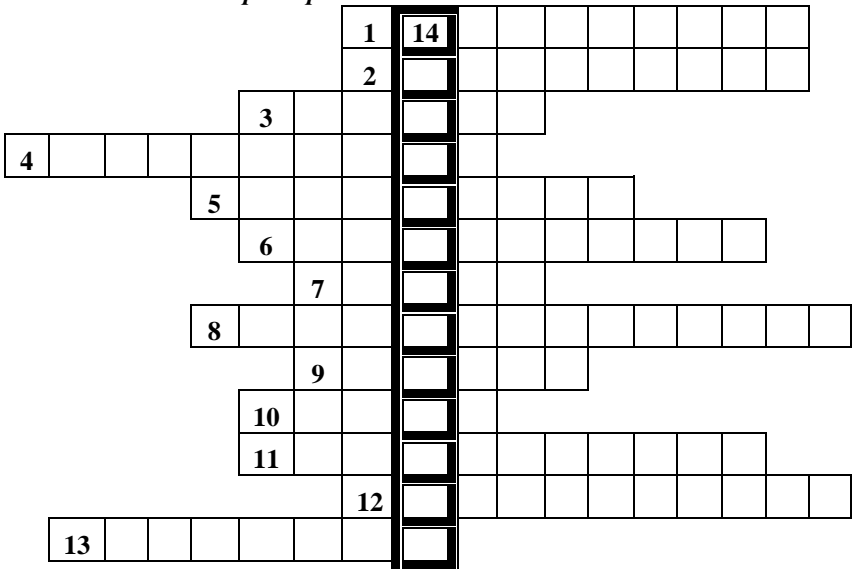
н) за допомогою збільшення заробітної плати в окремих галузях уряд планує вирішити проблему низького рівня реальних доходів цих категорій працюючих;

о) рівень безробіття необхідно скоротити.

7. Визначте, які з наведених тверджень правильні.

- 1) Економічна наука досліджує, як має розвиватися суспільство.
- 2) Етапи економічного дослідження: збирання фактів, розробка теорій, обґрунтування економічної політики.
- 3) Моделі відображають головні взаємозв'язки між економічними величинами.
- 4) Економічні закони на відміну від законів природи носять об'єктивний характер.
- 5) Економічні категорії відображають взаємозв'язки між економічними явищами і процесами.
- 6) Якщо економіка вивчається як цілісна система, то це макроекономічний аналіз.
- 7) Політична економія виконує громадянську функцію.
- 8) Абстракція – це розпізнавання явищ за певними критеріями.

8. Розв'яжіть кросворд.



Запитання:

1. Економічні закони, що діють на певному етапі економічного розвитку.
2. Аналіз, на основі якого економічні явища досліджуються такими, якими вони є.
3. Метод дослідження, що означає розчленування предмета на окремі частини і вивчення цих частин.

4. Відхилення від поверхневих, другорядних сторін явища з метою проникнення в його суть.

5. Функція політекономії, суть якої полягає в розробці принципів і методів раціонального господарювання.

6. Засіб, який застосовують в економічних дослідженнях.

7. Що необхідно збирати для змалювання певних явищ, сфер економіки, їх аналізу та класифікації.

8. Складова частина економічної теорії, яка досліджує економічні відносини в межах окремих господарських одиниць.

9. Метод дослідження, який означає поєднання проаналізованих частин в єдине ціле.

10. Стійкий, істотний, внутрішньо необхідний причинно-наслідковий зв'язок економічних явищ і процесів.

11. Аналіз, на основі якого економічні явища досліджуються такими, якими вони повинні бути.

12. Функція політекономії, суть якої полягає в дослідженні суті економічних явищ і процесів.

13. Метод дослідження від окремих випадків до загальних висновків.

14. Наука, яка загальнотеоретичною основою економічних дисциплін.

9. Розв'язіть кросворд.

Запитання:

По горизонталі:

2. Глава школи фізіократів, автор праці «Економічні таблиці».

4. Представник англійської класичної політичної економії, автор праці «Дослідження про природу і причини багатства народів».

5. Теорія, яка виникла на противагу марксизму.

7. Напрямок економічної науки, представники якого продуктивною вважали лише землеробську працю.

8. Напрямок економічної науки, представники якого захищали інтереси робочого класу.

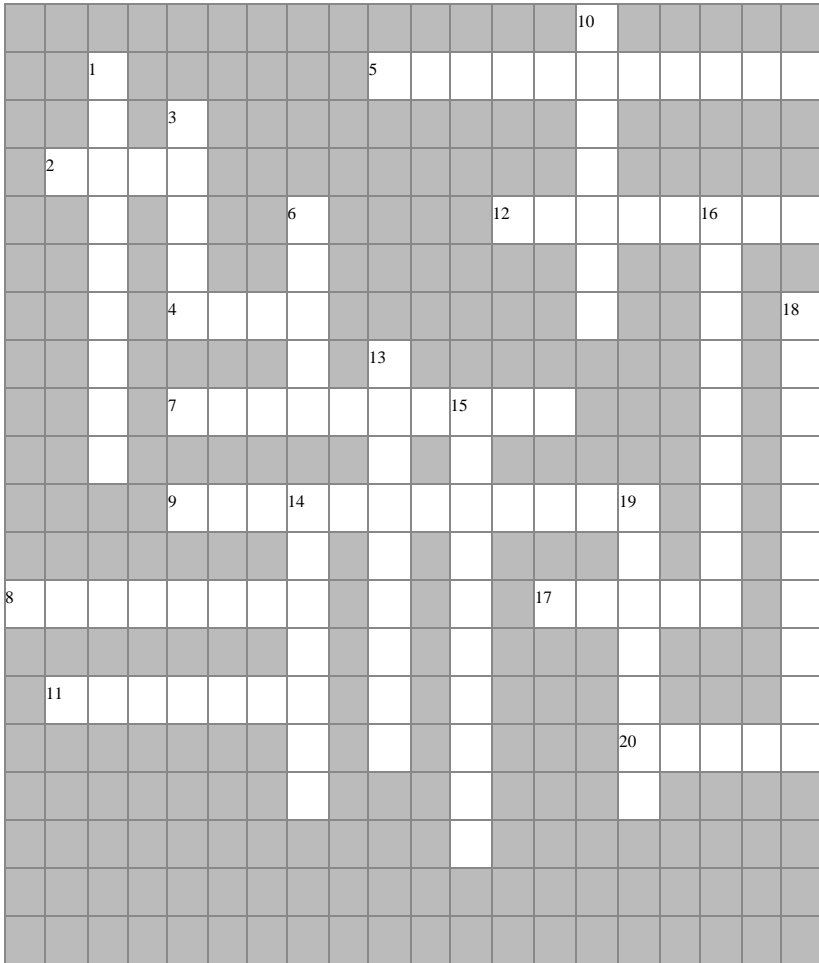
9. Економічна школа, в центрі уваги якої знаходилась сфера обігу.

11. Представник англійської класичної політичної економії, автор праці «Начала політичної економії і оподаткування».

12. Американський економіст, представник інституціоналізму.

17. Німецький економіст, автор праці «Капітал».

20. Політичний діяч, з іменем якого пов'язаний розвиток загальних питань теорії К.Маркса, а також розробка вчення про імперіалізм.



По вертикалі:

1. Давньогрецький вчений, який вперше ввів термін «економіка».
3. Автор праці «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей».
6. Представник школи англійської класичної політекономії.
10. Один з основоположників марксизму – перший систематизатор та видавець творів Карла Маркса.
13. Будь-яка діяльність людей, зв'язана з забезпеченням матеріальних умов життя.

14. Американський економіст, автор праці «Інституційна економіка».
15. Давньогрецький вчений-енциклопедист, учень Платона.
16. Термін, введений в широкий обіг А. Маршаллом, який у відомому сенсі замінив поняття «політична економія».
18. Французький вчений, який вперше застосував термін «політична економія».
19. Англійський економіст, лідер неокласичного напрямку в економічній науці, автор праці «Принципи економіки».

10. Чи правильні такі висновки?

а) Якщо збільшиться моя грошова зарплата – це добре для мене; якщо профспілки в усіх галузях господарства доб'ються підвищення зарплати – це добре для економіки країни в цілому?

б) Якщо один власник фабрики зменшить зарплату своїм робітникам, його витрати скоротяться – це добре для нього; якщо всі підприємці зроблять так – це добре для всього класу підприємців країни в цілому?

в) Я знайшов лазівку в законодавстві і не плачу податків, це добре для мене (збільшилися мої доходи); все доросле населення країни знайшло лазівки в законодавстві і не платить податків – це добре для всього населення?

ТЕМА 2. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

1. Потреби як рушійний мотив виробничої діяльності.
2. Структура суспільного виробництва. Суть і види тіньової економіки.
3. Фактори виробництва (виробничі ресурси), їх обмеженість.
4. Крива виробничих можливостей.
5. Продукт і його властивості. Сукупний суспільний продукт (ССП), його форми та структура.
6. Економічна і соціальна ефективність суспільного виробництва.

Теми рефератів

1. Економічні інтереси як рушійна сила розвитку економіки.
2. Національні економічні інтереси України.
3. Тіньовий сектор економіки України.
4. Видатні підприємці минулого та сучасності.
5. Основні фактори підвищення ефективності виробництва.
6. Рівень життя населення України.
7. Аналіз показників індексу людського розвитку.

Терміни і поняття

Потреби, матеріальні потреби, духовні потреби, соціальні потреби, економічні потреби, безмежність потреб, матеріальне виробництво, основне виробництво, виробнича інфраструктура, нематеріальне виробництво, соціальна інфраструктура, закон підвищення потреб, тіньова економіка, неофіційна економіка, фіктивна економіка, підпільна економіка, економічний інтерес, земля, капітал, праця, підприємницькі здібності, засоби виробництва, засоби праці, предмети праці, робоча сила, продуктивні сили, обмеженість ресурсів, крива виробничих можливостей, альтернативна вартість, закон зростання витрат, продукт, блага, взаємозамінні блага (субститути), взаємодоповнювані блага (комплементарні), послуги, сукупний суспільний продукт, валовий суспільний продукт, кінцевий внутрішній продукт, валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, чистий продукт, необхідний продукт, додатковий продукт, норма додаткового продукту, ефективність виробництва, продуктивність праці, фондівіддача, матеріалівіддача, закон спадної дохідності.

Методичні поради

Кінцевою метою розвитку будь-якої економічної системи є задоволення потреб суспільства. Саме на це спрямований процес виробництва. Тому при розгляді **першого питання** слід з'ясувати суть і структуру потреб відповідно до різних критеріїв (за суб'єктами – індивідуальні, колективні, суспільні; за об'єктами – матеріальні, духовні; за сферами діяльності – потреби праці, спілкування, рекреації і економічні та ін.). Детальніше зупиніться на економічних потребах, під якими слід розуміти ту частину людських потреб, для задоволення яких потрібно суспільне виробництво.

В цілому потреби людини можна представити у вигляді піраміди, яка складається із фізіологічних потреб, потреб в гарантіях, потреб в соціальних контактах (спілкуванні, дружбі, коханні), потреб в визнанні (повазі), потреб в саморозвитку (самореалізації). Розгляньте названі потреби, наведіть приклади.

Проаналізуйте фактори, які визначають потреби: кліматичні, історичні умови, тенденції в розвитку суспільства, соціальний статус споживача та ін.

Структура потреб визначає структуру суспільного виробництва. Вивчаючи **друге питання**, розмежуйте суспільне виробництво на такі сфери: матеріальне виробництво, яке поділяється на основне виробництво та виробничу інфраструктуру, і нематеріальне

виробництво (соціальну інфраструктуру). Дайте характеристику цим сферам, наведіть приклади. Крім того, зверніть увагу на те, що існує і невиробнича сфера, до якої відносяться державний апарат, армія, міліція, політичні партії та ін. Розгляньте і інші точки зору на структуру суспільного виробництва.

Особливий сектор суспільного виробництва становить «тіньова економіка». Розкрийте її суть, види (неофіційна економіка, фіктивна економіка, підпільна економіка), особливості в Україні.

Розкрийте взаємозв'язок, який існує між виробництвом і потребами. Покажіть, по яких напрямках впливає виробництво на потреби, і в чому проявляється зворотній вплив потреб на виробництво. Глибинний внутрішній взаємозв'язок виробництва і потреб виражає закон підвищення потреб. Проаналізуйте його суть та механізм дії.

Зверніть увагу і на те, що потреби безмежні, вони, як правило, випереджають можливості їх задоволення. Спробуйте пояснити дане положення.

Вивчаючи **третє питання**, необхідно виходити з того, що фактори виробництва – це всі природні, людські і виготовлені людиною ресурси, необхідні для здійснення процесу виробництва. Співставте марксистські погляди на фактори виробництва з точкою зору західних економістів.

Далі проаналізуйте основні фактори виробництва (ресурси): а) робочу силу – здатність до праці. При цьому слід правильно розмежовувати зміст понять «робоча сила» і «праця»; б) капітал – виготовлені людиною засоби виробництва і грошові нагромадження, що використовуються у виробництві товарів і послуг; в) природні ресурси (земля) – «дарові» блага природи, які застосовуються людиною в процесі виробництва. Всі засоби виробництва (і виготовлені людиною, і дані природою) можна поділити на предмети праці і засоби праці. Розмежуйте їх і дайте характеристику; г) підприємницькі здібності.

Засоби виробництва і робоча сила становлять продуктивні сили суспільства. Розкриваючи категорію продуктивних сил, слід проаналізувати технічний і економічний аспекти характеру поєднання основних елементів продуктивних сил, що виражаються відповідно через технічну будову виробництва і через суспільну форму. Поясніть ці поняття. Подумайте, для чого необхідний такий аналіз?

Далі зосередьте свою увагу на спільній властивості всіх ресурсів – їх обмеженості, рідкості. Поясніть, в чому проявляється дана властивість.

Розкриваючи питання, слід враховувати, що продуктивні сили безперервно розвиваються, піднімаються на якісно більш вищий рівень. Якісний стан продуктивних сил характеризує технологічний спосіб виробництва. Поясніть суть даного поняття і розкрийте історичні типи технологічного способу виробництва: 1) технологічний спосіб виробництва, що базується на ручній праці (проста кооперація праці, мануфактура); 2) технологічний спосіб виробництва, що базується на механізованій праці; 3) технологічний спосіб виробництва, що базується на автоматизованій праці. (У західній економічній літературі виділяють доіндустріальне, індустріальне і постіндустріальне суспільство).

Перехід від одного типу технологічного способу виробництва до іншого здійснюється на основі науково-технічного прогресу. З'ясуйте еволюційну і революційну форми НТП. Покажіть, як науково-технічна революція впливає на розвиток факторів виробництва.

Розглядаючи **четверте питання**, необхідно врахувати, що при безмежних потребах і обмежених ресурсах суспільство не в змозі навіть при повній зайнятості і повному обсязі виробництва (поясніть ці поняття) задовольнити всі потреби. Доводиться вирішувати, які товари і послуги необхідно виробляти, а від яких в певних умовах треба відмовитися. Потрібно зробити вибір, щоб ефективно використати рідкісні ресурси. Розкрийте проблеми альтернативного вибору: Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти? Скільки виробляти? Чи здатна система адаптуватися до змін?

Проілюструвати ефект вибору можна з допомогою кривої виробничих можливостей. Наведіть приклади і поясніть, що показує крива виробничих можливостей, а також точки всередині і поза нею.

В зв'язку з переключенням виробництва з одного продукту на більшу кількість іншого зростає потреба в ресурсах. Поясніть суть закону зростання витрат.

Щоб зрозуміти закон спадної дохідності, треба виходити з того, що величина факторів виробництва не залишається постійною, вона змінюється (або всі фактори одночасно, або один з них). Це впливає на дохідність: вона падає. Розгляньте приклади і розкрийте суть закону спадної дохідності, поясніть, коли він діє.

При підготовці **п'ятого питання** потрібно з'ясувати, що результатом суспільного виробництва є економічні блага та послуги (продукти людської праці – живої та уречевленої). Блага можна класифікувати таким чином: матеріальні і нематеріальні; довготривалі і недовготривалі; взаємозамінні (субститути) і взаємодоповнювані (комплементарні); блага виробничого призначення і особистого

споживання; предмети першої необхідності і предмети розкоші тощо. Послуги поділяються на матеріальні і нематеріальні; особисті і комерційні та ін. Поясніть і наведіть приклади.

Зверніть увагу і проаналізуйте дві властивості продукту: задоволення потреб і втілення затрат суспільної праці (живої і уречевленої).

Важливо також засвоїти поняття сукупного суспільного продукту як узагальнюючого результативного показника виробничої діяльності суспільства. Розкрийте його суть. ССП, залежно від того, які елементи входять до його складу, набуває різних форм. Розрізняють валовий суспільний продукт, кінцевий суспільний продукт, валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт. Розгляньте, чим відрізняються названі показники, які мають переваги і недоліки.

Далі охарактеризуйте структуру ССП. За натурально-речовою ССП поділяється на засоби виробництва (I підрозділ) і предмети споживання (II підрозділ). Залежно від затрат суспільної праці ССП включає перенесений продукт (використані засоби виробництва) і заново створений продукт (чистий продукт). Проаналізуйте структуру чистого продукту, який поділяється на необхідний продукт і додатковий продукт. Подумайте, що покаже норма додаткового продукту.

Розкрийте також основні стадії руху ССП: виробництво, розподіл, обмін і споживання, покажіть їх взаємозв'язок.

Вивчаючи **шосте питання**, необхідно розмежувати і проаналізувати економічну і соціальну ефективність. Економічна ефективність характеризує залежність між ресурсами, що використовуються в процесі виробництва, і отриманим в результаті продуктом. Для її характеристики використовується ціла система показників (прямих і зворотних). Розкрийте їх: продуктивність праці і трудомісткість, матеріаловіддача і матеріаломісткість, фондівіддача і фондомісткість.

Міру задоволення особистих потреб суспільства виражає соціальна ефективність. Подумайте, як взаємозв'язані економічна і соціальна ефективність виробництва.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. Що таке потреба? Дайте характеристику видів потреб. Наведіть приклади потреб відповідно до їх класифікації.
2. Які фактори впливають на потреби суб'єктів господарювання?
3. Поясніть, як ви розумієте безмежність потреб?
4. Чи згодні ви з твердженням: «Потреби – обмежені, оскільки існують фізичні межі їх задоволення»?

5. Що найбільше впливає на задоволення потреб: об'єм наявних ресурсів чи характер їх розподілу?

6. Чи існує небезпека зниження міри задоволення потреб по мірі виснаження ресурсів і зростання потреб?

7. Що розуміють під виробництвом?

8. Дайте характеристику матеріального і нематеріального виробництва.

9. Прокоментуйте марксистське положення: «Основною сферою людської діяльності є матеріальне виробництво». Чи актуальне воно сьогодні?

10. Чому сфера послуг в сучасних умовах перетворюється на основну сферу людської діяльності?

11. Чи існують галузі, які можна віднести як до виробничої інфраструктури, так і до соціальної? Наведіть приклади.

12. Які види тіньової економіки вам відомі?

13. Як тіньовий сектор впливає на національне господарство?

14. У чому полягає взаємозв'язок виробництва і потреб? Сформулюйте закон підвищення потреб.

15. Що таке економічні інтереси та які їх види?

16. Як співвідносяться потреби та інтереси?

17. Коли потреба не стає інтересом? Наведіть приклад.

18. Чим фактори виробництва відрізняються від ресурсів? Назвіть основні фактори виробництва.

19. Який фактор виробництва ви поставите на перше місце? Чому?

20. Які фактори (ресурси) виробництва використовувалися людством ще на початку розвитку в доісторичні часи?

21. Які фактори виробництва набули великого значення лише в останні два сторіччя?

22. Який із факторів виробництва протягом всієї історії розвитку людства і під час науково-технічного прогресу має неперехідне значення?

23. Чим відрізняються засоби праці від предметів праці?

24. Чи може одна й та ж річ бути і предметом праці, і засобом праці?

25. Земля одночасно є і засобом праці і предметом праці. Чи згодні ви з таким твердженням? Наведіть приклади.

26. Чи завжди сировина є предметом праці? Чи кожний предмет праці є сировиною?

27. Чи згодні ви з таким твердженням: «Ресурси – безмежні, бо безмежний процес відкриття нових джерел ресурсів»? Поясніть.

28. У чому полягає проблема обмеженості ресурсів?

29. Дайте характеристику продуктивних сил.
30. Назвіть основні економічні проблеми (проблеми альтернативного вибору).
31. Які припущення необхідні для аналізу кривої виробничих можливостей?
32. Що означає вираз «повна зайнятість ресурсів»?
33. Що показує крива виробничих можливостей?
34. Від чого залежить опуклість кривої виробничих можливостей?
35. Сформулюйте закон зростання витрат.
36. Що таке блага? Які види благ ви знаєте?
37. Охарактеризуйте основні види послуг.
38. Дайте визначення сукупного суспільного продукту. Поясніть його структуру.
39. У чому полягає різниця між ВВП і ВВП?
40. Який з показників (ВСП, КСП, ВВП) найбільш правильно відображає суть ССП?
41. Чи доцільно розраховувати валовий суспільний продукт як результативний показник господарської діяльності?
42. Що таке ефективність виробництва? Перерахуйте основні показники ефективності виробництва.
43. Як визначити продуктивність праці?
44. Чому продуктивність праці називають синтетичним (узагальнюючим) показником ефективності виробництва, хоча він відноситься тільки до затрат живої праці?
45. У чому полягає взаємозв'язок економічної і соціальної ефективності виробництва?
46. Коли економічно ефективне виробництво може бути соціально неефективним? Наведіть приклад.

Вправи для самостійної роботи

1. Розмежуйте матеріальні, духовні і соціальні потреби:

- а) взуття; б) ремонт автомобіля; в) участь у міському суботнику; г) консультації юриста; д) житло; е) потреби фірми в автотранспорті; є) відвідання концерту; ж) відвідання лекцій з проблем архітектури міста; з) благодійність; и) спортзал; і) урожай пшениці; ї) комп'ютер; й) телевізор; к) книга; л) залізнична станція.

2. Які блага належать до виробничих потреб?

- а) метал; б) одяг; в) цемент; г) хліб; д) побутові послуги; е) виробниче обладнання; є) житло; ж) меблі; з) бавовна; и) вугілля; і) електроенергія; ї) вантажний автомобіль.

3. До якої сфери суспільного виробництва належать?

1) банк; 2) поштове відділення; 3) лікарня на підприємстві; 4) залізничний вокзал; 5) туристичне агентство; 6) кабінет міністрів; 7) електростанція; 8) сфера послуг; 9) ломбард; 10) шахта; 11) будівельний завод; 12) рекламне агентство; 13) громадське харчування; 14) друкарня; 15) товарна біржа; 16) бюро працевлаштування; 17) сільськогосподарський кооператив; 18) органи державного управління.

4. З перелічених нижче категорій виділіть, які відносяться: а) до засобів праці; б) до предметів праці:

1) земля; 2) руда, вугілля, нафта; 3) сировина; 4) виробничі приміщення; 5) верстати, машини, обладнання; 6) дороги, канали; 7) пар, електроенергія; 9) засоби зв'язку; 10) транспортні засоби; 11) мінеральні добрива; 12) робоча і продуктивна худоба; 13) худоба на відгодівлі; 14) корм для тварин; 15) трубопроводи, бочки, цистерни; 16) інструменти, механізми, автомати.

5. До яких із факторів виробництва (земля, капітал, праця, підприємницькі здібності, інформація) відносяться наступні виробничі ресурси:

1) міні-пекарня; 2) гребля Київського водосховища; 3) вода греблі Київського водосховища; 4) поля фермерського господарства; 5) трактори і комбайни кооперативного господарства; 6) описання методу обробки кольорових металів; 7) програміст Іванов; 8) корпуси заводу «Автодеталь»; 9) родовища кам'яного вугілля; 10) шахтарі; 11) документація на нову технологію виробництва цементу; 12) риболовецький траулер; 13) шахта у Донбасі; 14) робітники греблі Київського водосховища; 15) засновник кав'ярні; 16) рецепт торту; 17) море; 18) літак; 19) особа, що організувала виробництво молочної продукції з використанням новітніх технологій; 20) нафтопровід.

6. Чи правильні твердження?

- 1) Крива виробничих можливостей зображує альтернативний вибір.
- 2) Потреби людини у певному конкретному товарі або послугі можна повністю задовольнити.
- 3) Проблему обмеженості ресурсів можна розв'язати шляхом обмеження потреб.
- 4) Споживчі блага не є ресурсами.
- 5) Праця є визначальним фактором виробництва.
- 6) Гроші не вважають виробничим ресурсом.

7) У будь-який момент часу економіка за повної зайнятості та повного обсягу виробництва має жертвувати частиною одного продукту, щоб отримати більше іншого.

8) Проблему обмеженості ресурсів можна вирішити, якщо всі суспільства стануть постіндустріальними.

9) Альтернативна вартість – це найцінніша після вибраної альтернатива, від якої відмовилися.

10) Економічні потреби – це речі та послуги, які ви можете придбати на обмежені ресурси.

11) Поняття обмеженості ресурсів стосується лише природних ресурсів.

12) Крива виробничих можливостей показує всі альтернативні комбінації двох благ, які можуть бути вироблені за наявних ресурсів.

13) Якщо країна використовує всі свої матеріальні й трудові ресурси, то більша кількість якого-небудь продукту може бути вироблена в разі перерозподілу ресурсів.

14) Виробничі ресурси ніколи не бувають достатніми, щоб виготовити необхідну кількість товарів для цілковитого задоволення людських потреб.

15) Суспільство постійно робить вибір, тому що потреби безмежні, а ресурси обмежені.

16) Альтернативна вартість визначається тим, чим необхідно пожертвувати для одержання товару чи послуги.

17) Будь-яка сировина – це напівфабрикат, але не будь-який напівфабрикат – сировина.

18) Трактор відноситься до засобів праці, але не відноситься до засобів виробництва.

19) М'ясний фарш для котлет – це одночасно предмет праці, сировина, напівфабрикат.

20) Земля – це предмет і засіб праці.

21) Вода – це предмет праці і засіб виробництва.

22) Економічні блага – це блага, що виробляються тільки для власного споживання.

23) Послуги – це дії, що задовольняють потреби людини.

24) Суспільним товаром є державна школа (освіта).

25) Загальна корисність від споживання певного товару зростає зі збільшенням кількості товару.

26) Гранична корисність ніколи не буває негативною.

27) Комплементарні товари – це товари, що доповнюють один одного й тим самим унеможливають їх споживання як окремої одиниці.

28) Товари-субститути задовольняють одну й ту саму потребу, їх не споживають окремо.

7. Розмежуйте товари-субститути і товари-комплементи:

а) голка й нитка; б) ампулка й ручка; в) банка й глечик; г) масло й маргарин; д) варення й мед; е) каструля й кришка; є) газета й журнал; ж) каша й макарони; з) касета й магнітофон; и) зошит і блокнот.

8. Які із перерахованих нижче доходів ви включили б у ВВП:

1) дохід (заробітну плату) вчителя; 2) дохід від продажу старого холодильника «ЗІЛ» зразка 1972 р.; 3) грошовий переказ онуку від бабусі, що проживає в іншому місті; 4) продаж ваших акцій в переході; 5) дохід власника автозаправної станції.

9. Яку фазу руху продукту (виробництво, обмін, розподіл, споживання) відображають наведені ситуації:

а) встановлено частину матеріальних благ і послуг для непрацездатних членів суспільства;
 б) залишено зерно для відгодівлі худоби;
 в) визначено зерно для продажу на ринку;
 г) залишено зерно для власного споживання;
 д) заготовлено м'ясо для вироблення ковбаси?

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Фермер на своїй ділянці може вирощувати для продажу або моркву, або буряки. Він використовує працю 10 сезонних робітників. Кожний із робітників може виростити або 100 кг буряків, або 80 кг моркви. Побудуйте графік виробничих можливостей фермерського господарства і поясніть, чому він має таку форму.

2. Припустимо, в країні виробляють лише полотно та пшеницю (див. табл.).

Вид продукції	Виробнича альтернатива				
	0	20	40	60	80
ПШЕНИЦЯ, ТИС. ТОНН ЗА РІК					
Полотно, тис. кв. м за рік	40	36	30	22	0

На основі таблиці виробничих можливостей випуску пшениці і полотна побудувати криву виробничих можливостей. Що показують точки на кривій? Як відображається на кривій закон зростання витрат? Куди зміститься крива виробничих можливостей: а) у результаті збільшення кількості залучених ресурсів? б) у результаті

вдосконалення технології виробництва? Визначте альтернативну вартість 1т пшениці і 1 кв. м полотна від варіанту до варіанту.

3. Вартість використаних засобів виробництва 600 тис. гр. од. Необхідний продукт – 200 тис. гр. од. Норма додаткового продукту - 120%. Визначте сукупний суспільний продукт і чистий продукт.

4. Господарства Полісся продали льону льонозаводам на суму 150 млн грн. Заводи, переробивши льон, одержали волокна на 175 млн. грн., яке продали прядильній фабриці. З цього волокна було виготовлено пряжі на суму 205 млн грн.. Пряжу, у свою чергу, продали ткацькій фабриці, де з неї виготовили полотно на суму 245 млн грн. Визначте: а) величину валової льонопродукції і кінцевий продукт; б) величину повторного рахунку.

5. У перший рік після реконструкції підприємства продуктивність праці збільшилася на 15% і вироблялося 25 виробів одним робітником за годину. На другий рік відбулися зміни: робітник став виробляти 24 вироби за годину, а кількість працівників за рік скоротилася на 1/3.

Як змінилася продуктивність праці за два роки?

Задачі для самостійного розв'язання

1. В країні випускаються два види товарів: комп'ютери і тостери. Варіанти виробництва можна представити таблицею:

Варіанти	Тостери (тис. шт.)	Комп'ютери (тис. шт.)
A	100	0
B	90	10
C	70	20
D	40	30
E	0	40

1) Побудуйте криву виробничих можливостей країни по вертикальній осі – тостери, а по горизонтальній – комп'ютери. Яку форму має крива виробничих можливостей? Чому?

2) Відмітьте, який із наступних варіантів виробництва є можливим, неможливим, неефективним:

- а) 80 тис. тостерів і 20 тис. комп'ютерів;
- б) 50 тис. тостерів і 22 тис. комп'ютерів;
- в) 20 тис. тостерів і 35 тис. комп'ютерів;
- г) 60 тис. тостерів і 30 тис. комп'ютерів.

3) Як зміниться положення кривої виробничих можливостей, якщо:

- а) підвищиться рівень кваліфікації робітників в обох галузях;
- б) збільшиться за рахунок залучення іноземних робітників чисельність зайнятих у виробництві комп'ютерів;
- в) у виробництві тостерів стануть застосовувати модернізоване обладнання;
- г) до влади в країні прийде диктаторський режим, який заборонить використовувати нові технології при виробництві комп'ютерів і тостерів.

4) Чому дорівнює альтернативна вартість збільшення виробництва комп'ютерів: з 20 тис. до 30 тис. штук; з 10 тис. до 40 тис. штук; з 30 тис. до 40 тис. штук?

2. З 320 м тканини шують парашути і палатки. На один парашут витрачається 40 м, а на одну палатку – 8 м. Знайти альтернативну вартість збільшення виробництва парашутів з 4 до 6 штук.

3. Вартість сукупного суспільного продукту – 600 тис. гр. од. Витрати засобів виробництва на його створення склали 60% вартості продукту. Додатковий продукт – 160 тис. гр. од. *Визначте необхідний продукт і норму додаткового продукту.*

4. Вироблено сукупного суспільного продукту на суму 1200 млн. дол. Використанні засоби виробництва – 600 млн. дол., додатковий продукт – 400 млн. дол. *Знайти: чистий продукт, необхідний продукт, норму додаткового продукту.*

5. До реконструкції підприємство виробляло 80 пральних машин за день. Після реконструкції протягом першого року обсяг виробництва збільшився до 120 пральних машин. При цьому кількість зайнятих скоротилася на 1/3, а ціни на пральні машини залишилися незмінними. Протягом наступного року через скорочення попиту обсяг виробництва знизився на 5%. Плинності кадрів за цей період не спостерігалось, але ціни на пральні машини зросли на 10%. *Як змінилася продуктивність праці за ці два роки?*

6. *Як змінилась продуктивність праці за три роки, якщо за перший рік вона зросла на 15%, за другий – на 10%, а за третій рік зменшилась на 9%?*

7. Припустимо, що бізнесмени Марія та Денис купили фікусовий сад. Заради цікавості вони хочуть працювати в ньому самі. Їм

необхідно спочатку кожний фікус обкопати, а потім полити. Марія виросла в сім'ї бідного фермера, вона витрачає на обкопування фікусу – 4 хв., а на поливання – 1 хв. Денис – з багатой сім'ї, витрачає на обкопування 1 фікуса 6 хв., а на поливання – 4 хв. Як вони зможуть досягти найвищої продуктивності праці за 1 годину?

8. Застосування фірмою нових технологій дозволило в першому півріччі збільшити випуск парасольок із 20 тис. штук до 24 тис. штук при скороченні працівників на 8%. У другому півріччі обсяг виробництва парасольок був збільшений ще на 15%, але вже за рахунок збільшення числа працівників на 3%. Як змінилася продуктивність праці до кінця року?

ТЕМА 3. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

1. Сутність та основні елементи економічної системи.
2. Типи економічних систем.
3. Перехідна економічна система.

Теми рефератів

1. Основні підходи до трактування економічної системи.
2. Сучасні моделі економічних систем.
3. Місце і роль людини в економічній системі.
4. Основні суперечності перехідної економіки України.

Основні терміни і поняття

Економічна система, продуктивні сили, економічні відносини, механізм господарювання, цілісність економічної системи, організованість економічної системи, керованість економічної системи, цілеспрямованість економічної системи, формаційний підхід до періодизації суспільного розвитку, цивілізаційний підхід до періодизації суспільного розвитку, спосіб виробництва, суспільно-економічна формація, традиційна економічна система, ринкова економічна система, командно-адміністративна (планова) економічна система, змішана економічна система, американська (ліберальна) модель, німецька модель (соціальне ринкове господарство), шведська модель (демократичний соціалізм ринкового типу), японська модель («по один бік плану і ринку»), південнокорейська модель, перехідна економічна система, лібералізація економіки, стабілізація економіки.

Методичні поради

При підготовці **першого питання** потрібно з'ясувати, що економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, які формують економічну структуру суспільства. Виділіть та охарактеризуйте основні елементи економічної системи: продуктивні сили, які становлять матеріально-речовий зміст економічної системи; економічні відносини, яким належить визначальне місце в економічній системі; механізм господарювання (форми і методи регулювання економічних процесів та дій господарюючих суб'єктів).

Сучасний світ характеризується наявністю різних економічних систем, кожна з яких сформувалась у процесі довготривалого економічного розвитку. При підготовці **другого питання** зверніть увагу, що їх можна класифікувати за різними критеріями: а) формацийний підхід (К.Маркс), відповідно до якого економічні системи поділяються на первинну формацію (первіснообщинний і азійський способи виробництва); вторинну, що базується на приватній власності (рабство, кріпацтво, капіталізм), і комуністичну. Пізніше з'явилася концепція п'яти способів виробництва; б) цивілізаційний підхід дозволяє виділити сім цивілізацій (неолітичну, східно-рабовласницьку, античну, ранньофеодальну, доіндустріальну, індустріальну, постіндустріальну). За ступенем індустріального розвитку суспільства розрізняють індустріальне, постіндустріальне, неоіндустріальне (інформаційне) суспільство. Проаналізуйте позитивні і негативні риси таких підходів. Найбільш поширеною сьогодні є класифікація економічних систем за формою власності на засоби виробництва і способом управління господарською діяльністю. За цим критерієм виділяють ринкову економіку, командну економіку, змішану економіку і традиційну (К.Макконелл, С.Брю). Розкрийте їх суть, позитивні і негативні риси.

Охарактеризуйте національні моделі економічних систем: американську (ліберальну), німецьку (соціальне ринкове господарство), шведську (демократичний соціалізм ринкового типу), японську (модель «по один бік плану і ринку»), південнокорейську.

У **третьому питанні** розгляньте сутність та характерні риси перехідної економіки. Дайте характеристику типам перехідних економік (природно-еволюційному та реформаторсько-еволюційному). Зверніть увагу на основні риси перехідної економіки України. Розкрийте зміст і роль основних елементів ринкової трансформації: стабілізація економіки; лібералізація економіки; приватизація

власності; інституціональне забезпечення економіки; структурна перебудова.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. Дайте визначення економічної системи.
2. Назвіть структурні елементи економічної системи.
3. Поясніть основні риси економічної системи.
4. Розкрийте зміст основних підходів до періодизації суспільного розвитку.
5. Які основні критерії класифікації типів економічних систем? Чим відрізняються економічні системи одна від одної?
6. Назвіть основні риси всіх типів економічних систем.
7. З якою фундаментальною проблемою стикаються всі економічні системи і як вони її вирішують?
8. Як обираються пріоритети при розподілі ресурсів у різних економічних системах?
9. Яку роль в економічній системі відіграють відносини власності?
10. Поясніть кругообіг ресурсів та доходів у різних економічних системах.
11. Чим зумовлюється наявність різних національних моделей змішаної економіки?
12. Охарактеризуйте національні моделі економічних систем.
13. Чим зумовлений перехід від командно-адміністративної системи до ринкової?
14. У чому полягають особливості перехідної економіки?
15. Дайте характеристику типів перехідної економіки. Якими ознаками характеризуються природно-еволюційний та реформаторський переходи до ринку?
16. Назвіть основні складові ринкових перетворень.
17. К.Маркс, як відомо, розробив періодизацію економічних систем на основі зміни способів виробництва (єдності продуктивних сил і виробничих відносин): первіснообщинного, рабовласницького, феодального, капіталістичного і комуністичного. У зв'язку з чим такий підхід до класифікації економічних систем заперечується у сучасних підручниках з економічної теорії, а терміни «капіталізм» і «соціалізм» практично не вживаються?

Вправи для самостійної роботи

1. Яким типам економічних систем (традиційна, командна, ринкова, змішана) притаманні такі ознаки:

- 1) приватна власність на ресурси;

- 2) суспільна власність на ресурси;
- 3) свобода вибору;
- 4) використання переважно ручної праці;
- 5) машинне виробництво;
- 6) вирішальна роль держави;
- 7) активна роль держави;
- 8) свобода підприємництва;
- 9) централізований розподіл ресурсів;
- 10) спеціалізація;
- 11) натуральне господарство;
- 12) конкуренція.

2. Визначте, чи правильними є наступні твердження?

- 1) У ринковій економіці більше товарів можуть купити ті, у кого більше грошей.
- 2) Змішана економіка розвивається на основі як приватних, так і державних рішень.
- 3) Вводячи в оборот висловлювання «невидима рука», англійський економіст А. Сміт мав на увазі, що економікою керує держава, але суспільство цього не усвідомлює.
- 4) Під «невидимою рукою» А. Сміт мав на увазі вплив групових інтересів на економічний розвиток.
- 5) Проблема «для кого виробляти» не може бути вирішена без державної участі.
- 6) У ринковій економіці питання про те, які товари і послуги повинні вироблятися, в значній мірі залежить від рішень споживачів.

3. Визначити ознаки кожної з економічних систем.

- 1) Ціни уданій економічній системі встановлюються централізовано.
- 2) Для даної економічної системи характерним є індикативне планування.
- 3) Для даної економічної системи характерним є стихійний економічний розвиток.
- 4) У даній економічній системі плани носять обов'язковий характер.
- 5) В економіці співіснує багато форм власності.
- 6) Ціни уданій економічній системі формуються у ході конкурентної боротьби.
- 7) Обсяг продукції у даній економічній системі визначається співвідношенням попиту та пропозиції.

8) Обсяг продукції у даній економічній системі визначається потребами.

9) Асортимент продукції, що випускається, контролюється центральними органами управління.

10) У суспільстві співіснують конкуренція і планування.

11) Великий вплив на економіку мають звичаї, релігія, традиції.

12) У даній економічній системі панує приватна власність на засоби виробництва.

4. Намалюйте схему ринкового кругообігу в змішаній економіці, зазначте на ній такі потоки:

а) Фірма «Ксиліт» сплатила податки в розмірі 200 тис. гр. од.

б) Уряд виплатив населенню субсидії на відшкодування комунальних послуг на суму 400 млн гр. од.

в) Підприємство «Світоч» отримало 100 млн гр. од. доходу від реалізації продукції.

г) Родина Терещенків продала земельну ділянку.

ТЕМА 4. ВЛАСНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

1. Власність як економічна категорія.
2. Основні форми власності.
3. Еволюція відносин власності в Україні.
4. Роздержавлення суспільного виробництва і приватизація державного майна.

Теми рефератів

1. Місце власності в системі економічних відносин.
2. Економічний зміст інтелектуальної власності.
3. Характер власності в командно-адміністративній системі.
4. Одержавлення суспільного виробництва і його наслідки.
5. Ознаки і недоліки приватизації в Україні.
6. Тенденції в розвитку відносин власності в Україні і світі.

Основні терміни і поняття

Власність, право власності, володіння, розпорядження, користування, відчуження, економічні відносини власності, приватна власність, спільна власність, трудова приватна власність, нетрудова приватна власність, індивідуальна власність, трудова колективна власність, кооперативна власність, акціонерна власність, контрольний пакет акцій, державна власність, комунальна власність, націоналізація, одержавлення, роздержавлення, приватизація,

комерціалізація, корпоратизація, оренда з викупом, сертифікатна приватизація, грошова приватизація.

Методичні поради

Загальновідомо, що основою економіки є власність в її різномірних типах і формах, з'ясування яких дозволить відповісти на питання, в чій інтересах здійснюється економічна діяльність.

Готуючи **перше питання**, важливо зрозуміти, чим економічні відносини власності відрізняються від правових. Розглядаючи право власності, основну увагу зосередьте на повноваженнях власника, що історично склались в Україні: праві володіння; праві користування; праві розпорядження. Поясніть їх.

Але власність – не лише юридична, а й економічна категорія. В економічному змісті власність – складна система господарських відносин між людьми, яка включає: а) відносини між людьми з приводу привласнення умов і результатів виробництва; б) відносини господарського використання майна; в) економічні форми реалізації відносин власності. Розкрийте їх суть.

Зокрема, розглядаючи відносини привласнення, дайте характеристику основним типам власності: приватній і спільній; розгляньте їх види (трудова і нетрудова – види приватної; власність народу в цілому і окремих колективів – спільної). Проаналізуйте основні форми приватної власності: дрібнотоварну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну; і спільної: державну, общинну, групову. Подумайте, що може бути об'єктом тієї чи іншої форми власності, а хто є суб'єктом.

Приватна і спільна власність переплітаються, що втілюється в різних формах. Розгляньте їх.

З'ясуйте, коли виникають відносини господарського використання майна.

Варто також зрозуміти, що власність економічно реалізується, коли приносить дохід її суб'єктам.

Відносини власності пронизують всю систему економічних відносин. Подумайте, чи правомірно ототожнювати власність з системою економічних відносин, чому власність – це ядро системи економічних відносин або основне економічне відношення. Перш за все зверніть увагу на те, що власність визначає характер функціонування всіх соціально-економічних і організаційно-економічних відносин, цілі і мотиви розвитку виробництва, а зміни в економічних відносинах починаються перш за все з перетворень у відносинах власності. Наведіть приклади.

При вивченні **другого питання** перш за все необхідно з'ясувати форми власності, до яких відносяться: індивідуальна приватна (приносить прибуток), особиста (використовується для задоволення власних потреб), акціонерна, державна, кооперативна, трудова колективна, власність товариств (партнерська власність), власність орендного підприємства, власність релігійних і громадських організацій. Розкрийте їх суть, основні риси, особливості, позитивні і негативні аспекти, роль в розвитку економіки

Проаналізуйте еволюцію індивідуальної приватної власності та акціонерної власності. Подумайте, чому індивідуальна приватна власність сьогодні втратила провідні позиції. В той же час в сучасних умовах зростає роль інших форм власності (державної, акціонерної).

Проаналізуйте шляхи виникнення (націоналізація підприємств чи галузей, купівля державою акцій приватних підприємств і створення змішаних підприємств, будівництво підприємств за рахунок державного бюджету) і причини, що викликають необхідність державної власності (намагання ліквідувати слабкі ланки в структурі економіки, бажання прискорити науково-технічний прогрес). З'ясуйте, які підприємства, галузі і чому знаходяться у власності держави.

Аналіз сучасних форм власності в країнах Заходу свідчить про їх еволюцію в напрямі соціалізації. Поясніть це.

Третє питання пов'язане з аналізом розвитку відносин власності в Україні. Зверніть увагу на те, що в Україні аж до початку 90-х років ХХ ст. перевага надавалась суспільній власності в двох її основних формах: державній і колгоспно-кооперативній, причому найзрілішою вважалась державна власність, а колгоспно-кооперативна мала поступово вливатись у неї.

При цьому дуже важливо зрозуміти суть одержавлення власності, а відповідно і суспільного виробництва, яке проявилось у тому, що притіснялись окремі форми діяльності, кооперативи оголошувались державними підприємствами, в кооперативний сектор переносились основні принципи управління державними підприємствами, надмірно зростала роль держави в системі господарювання, процесах перерозподілу ресурсів і продукції. Далі необхідно показати негативні наслідки цього процесу.

Слід зауважити, що одержавлення власності не мало під собою наукової основи і суперечило вимогам об'єктивної дійсності. Реальний процес усупільнення виробництва вимагає розвитку різноманітних форм власності. Розкрийте це положення, виходячи з різниці в рівні розвитку продуктивних сил і суперечливості процесів усупільнення з

розвитком науково-технічного прогресу (підвищення ступеня концентрації виробництва і посилення його диференціації).

Охарактеризуйте основні форми власності в нашій державі в сучасних умовах.

Вивчаючи **четверте питання**, слід виходити з того, що перебудова відносин власності в Україні передбачала, по-перше, скорочення сфери поширення державної власності; і по-друге, якісну зміну самої державної власності. В зв'язку з цим розкрийте суть роздержавлення суспільного виробництва як процесу виведення більшої частини економіки з-під прямого контролю державних органів шляхом перетворення державних підприємств у такі, що засновані на інших (недержавних) формах власності. Розгляньте основні форми роздержавлення: перетворення державних підприємств у акціонерні товариства, в кооперативи, здавання в оренду. Подумайте над наслідками цього процесу.

Складовою частиною роздержавлення є приватизація. Розкрийте суть процесу приватизації, під яким слід розуміти придбання громадянами прав власності на державні, акціонерні чи інші підприємства (тобто перетворення державної власності у приватну та спільно-приватну). Поясніть основні принципи приватизації (законність, добровільність, гласність, надання пільг членам трудового колективу, забезпечення соціальної захищеності та рівності прав громадян у процесі приватизації та ін.); форми (продаж підприємства трудовому колективу, продаж підприємства приватним особам, безоплатна віддача підприємства трудовому колективу і громадянам, змішана форма); способи (продаж на аукціоні, продаж за конкурсом, викуп, відкрите акціонування).

Далі з'ясуйте, як проводилась приватизація в Україні, в чому переваги і недоліки сертифікатної і грошової приватизації, розкрийте роль посередників (довірчих товариств і інвестиційних компаній) у процесі приватизації державного майна, виділіть основні ознаки і причини неефективності приватизації в Україні.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. У чому полягає різниця між економічним та правовим змістом власності?
2. Що має первинне значення: власність в економічному чи юридичному розумінні?
3. Яким чином можуть відокремлюватись поняття володіння і користування, володіння та розпорядження?

4. Чи правильне визначення: «власність – це рiч, з приводу якої виникають відносини привласнення»? Чи iснує власність на острові Робінзона Крузо?

5. Охарактеризуйте типи, види і форми власності. Чому їх необхідно розмежовувати?

6. Яку роль в економічному розвитку відіграє приватна власність?

7. Чи згодні ви з твердженням: «Приватна власність роз'єднує людей, а суспільна об'єднує»?

8. Як ви розумієте положення про те, що приватна власність виступає гарантом економічної свободи?

9. Чи можуть спільна і приватна власність переходити одна в одну?

10. В якій формі реалізується власність на городню ділянку, автомобіль, квартиру?

11. Чому власність є ядром системи економічних відносин?

12. Як співвідносяться поняття індивідуальна і приватна власність?

13. Які причини викликають необхідність існування державної власності?

14. Чи властива для країн Заходу державна форма власності на промислові підприємства? В якій мірі?

15. Яку роль відіграє державна власність в країнах Заходу? Чи є вона ефективною?

16. Чи iснує зв'язок між акціонерною і приватною власністю?

17. Чи має акціонерна форма власності переваги над індивідуальною приватною власністю?

18. Чи можлива ринкова економіка без приватної власності?

19. Чим відрізняється кооперативна форма власності від акціонерної, а трудова колективна від кооперативної?

20. Чому і як змінюються форми власності?

21. Як розуміти термін «нічийна власність»?

22. Як співвідносяться поняття «роздержавлення» і «приватизація» виробництва?

23. Чи зробило власниками отримання приватизаційних паперів громадянами України?

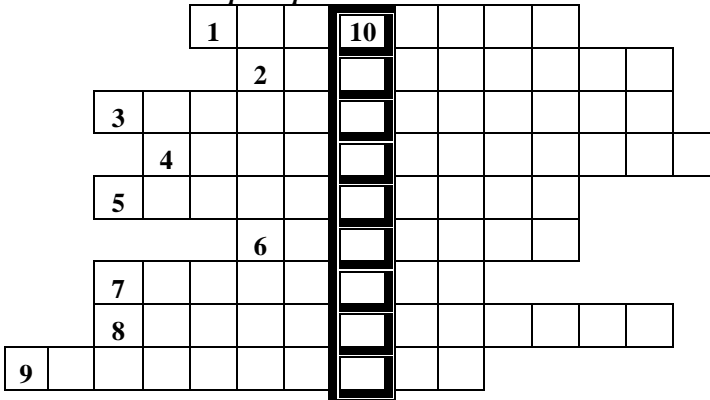
24. Охарактеризуйте принципи, способи, основні етапи та риси приватизації в Україні.

25. Чи можливо проблему приватизації повністю узгодити з принципом соціальної справедливості?

26. Які з напрямів приватизації найбільше відповідають принципу соціальної справедливості?

Вправи для самостійної роботи

1. Розв'яжіть кросворд.



Запитання:

1. Тип власності, який передбачає, що окремі особи ставляться до умов і результатів виробництва як до своїх власних.
2. Право виключного контролю суб'єкта над об'єктом.
3. Абсолютна монополізація власності державою.
4. Право споживання об'єкта власності відповідно до його призначення для задоволення потреб.
5. Власність, яка формується за рахунок об'єднання капіталів великих власників, а також коштів різних верств населення.
6. Тип власності, який має різновидами власність народу в цілому і власність окремих колективів.
7. Власність, об'єктом якої, наприклад, є зубна щітка, одяг, взуття.
8. Перетворення державної власності у приватну і спільно-приватну.
9. Власність адміністративно-територіальних одиниць.
10. Відносини між людьми з приводу привласнення умов і результатів виробництва.

2. Чи правильні твердження?

- 1) Відносини власності визначають, хто володіє засобами виробництва.
- 2) Відносини власності показують що виробляти.
- 3) Власність є основою системи економічних відносин тому, що з її аналізу починається вивчення економічного ладу суспільства.
- 4) Державна власність є найкращою формою власності.

- 5) Приватизація – це перехід об'єкта у власність місцевих органів влади.
- 6) Державними є комунальна і кооперативна форми власності.
- 7) Недоліком приватної власності є майнова диференціація власників.
- 8) Акціонерна власність створює умови для соціальної інтеграції членів суспільства.

Задача для аудиторного розв'язання

Якщо балансова вартість майна державного підприємства, що приватизується, становить 100 млн. грн., то:

- 1) якою буде номінальна ціна однієї акції цього підприємства, якщо публічне акціонерне товариство, що створюється на його основі, випустило 500 тис. акцій?
- 2) яка кількість акцій може бути випущена за номінальної ціни акції в 50 грн.?
- 3) яку кількість акцій номінальною ціною в 50 грн. ви змогли б придбати на свій приватизаційний майновий сертифікат?

ТЕМА 5. ТОВАРНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

1. Основні форми суспільного господарства. Суспільний поділ праці – умова виникнення товарного виробництва.
2. Товар і його властивості.
3. Характер праці в товарному виробництві.
4. Величина вартості товару.
5. Закон вартості і його функції.

Теми рефератів

1. Особливості натурального господарства в сучасних умовах.
2. Суперечності товарного виробництва.
3. Сучасний етап розвитку товарного виробництва.
4. Основні теорії вартості.

Основні терміни і поняття

Натуральне господарство, товарне виробництво, суспільний поділ праці, загальний поділ праці, частковий поділ праці, одиничний поділ праці, предметна спеціалізація виробництва, подетальна спеціалізація виробництва, технологічна спеціалізація виробництва, економічна відособленість виробників, просте товарне виробництво, розвинене товарне виробництво, товар, суспільна споживна вартість,

вартість, мінова вартість, конкретна праця, абстрактна праця, величина вартості, суспільно-необхідний робочий час, продуктивна сила праці, інтенсивність праці, проста праця, складна праця, закон вартості, редукація праці.

Методичні поради

Вивчаючи **перше питання**, слід виходити з того, що історії відомі дві форми суспільного господарства: натуральне і товарне. Історично першим типом економічної організації виробництва стало натуральне господарство. Розкрийте його суть, основні риси, простежте еволюцію. Подумайте, чи можна жити на основі натурального господарства? В чому його недоліки? Наведіть приклади існування натурального господарства в сучасних умовах.

Далі важливо зрозуміти, в чому полягає суть товарного виробництва, як воно виникає, чим відрізняється від натурального. Визначте умову виникнення товарного виробництва (суспільний поділ праці) і причину (економічну відокремленість виробників). Розкрийте переваги товарного виробництва, етапи його розвитку. Також приділіть увагу аналізу двох основних видів товарного виробництва: простого і розвиненого. Розкрийте їх спільні риси і відмінності. Подумайте, чому просте товарне виробництво переростає в розвинене? Яку роль при цьому відіграє конкуренція товаровиробників? Подумайте, який характер носило товарне виробництво в командно-адміністративній системі.

У даному питанні проаналізуйте також суспільний поділ праці: його суть, форми, етапи. Визначте фактори поділу праці, його переваги і недоліки.

Готуючись до **другого питання**, з'ясуйте, чим відрізняється товар від продукту праці. Розгляньте різні точки зору на розуміння товару. Проаналізуйте основні властивості товару: 1) суспільну споживну вартість – здатність задовольняти певну потребу не самого виробника, а інших осіб (покупців); 2) мінову вартість – здатність обмінюватись в певних пропорціях на інші товари. Подумайте, що лежить в основі мінових пропорцій. При цьому проаналізуйте, як представники різних теорій вирішують це питання (трудової теорії вартості, теорії граничної корисності, затратної концепції). Далі розкрийте суть і взаємозв'язок категорій вартості і мінової вартості.

Зверніть увагу на єдність двох властивостей товару (споживної вартості і вартості) і суперечності між ними.

Завершуючи розгляд питання, проаналізуйте етапи життєвого циклу товару: впровадження, зростання, зрілості, спаду.

Двоїста природа товару – наслідок двоїстого характеру праці, втіленого в ньому: конкретної і абстрактної. Готуючи **треге питання**, розкрийте суть конкретної праці як корисної праці певної форми і якості та абстрактної праці як затрат робочої сили взагалі, незалежно від конкретної форми, суспільний характер яких проявляється в обміні. Наведіть приклади.

Подумайте, чому конкретна праця створює споживну вартість, а абстрактна – вартість. З'ясуйте взаємозв'язок між приватною і суспільною працею, абстрактною і конкретною працею. Розгляньте суперечність між приватною і суспільною працею як основну суперечність товарного виробництва.

При підготовці **четвертого питання** необхідно розкрити кількісну визначеність вартості. Слід розрізнити індивідуальну вартість і суспільну. При з'ясуванні суспільної вартості товару головне – зрозуміти суть суспільно необхідного робочого часу, що визначає її величину. Проаналізуйте, як змінюється величина вартості в зв'язку із зміною продуктивності праці (зростанням продуктивної сили праці і інтенсивності праці). Наведіть приклади. З'ясуйте, що таке проста і складна праця, як відбувається зведення складної праці до простої.

В **п'ятому питанні** з'ясуйте зміст закону вартості і розкрийте його основні функції: регулювання розподілу робочої сили і засобів виробництва між галузями народного господарства; стимулювання розвитку продуктивних сил; обумовлення диференціації товаровиробників.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. Що таке натуральне виробництво, які його характерні риси?
2. Чому натуральне господарство не зникло з життя? Знайдіть ознаки натурального господарства в Україні.
3. У чому полягають переваги товарного виробництва над натуральним?
4. Які економічні причини, на вашу думку, зумовлюють існування натурального господарства?
5. Як зароджувалось товарне виробництво? Назвіть причини виникнення товарного виробництва.
6. Чому просте товарне виробництво переросло в розвинене?
7. У чому полягає різниця між простим і розвиненим товарним виробництвом? Що спільного між ними?
8. Які обставини підривають товарне виробництво в сучасних умовах?
9. Що таке товар?

10. Що спільного і які відмінності між продуктом виробництва і товаром?

11. Які властивості має товар?

12. Чи кожна суспільна споживна вартість є товаром?

13. В чому полягає споживна вартість хліба, одягу, машини?

14. В чому полягає різниця споживної вартості товару і сукупності фізичних, хімічних та інших природних властивостей речі?

15. Чому 100 кг зерна обмінюються на 1 вівцю або 2 сокири? Що робить всі товари порівнянними?

16. Чи є вартість властивістю будь-якої речі, наприклад, олівця? В який момент у речі виникає вартість?

17. Як співвідносяться вартість і мінова вартість?

18. Поясніть, чому західна економічна наука замість категорії вартості оперує категорією цінності?

19. Товар – єдність споживної вартості і вартості. Як розуміти цю єдність протилежностей?

20. У чому полягають суперечності товару?

21. У чому полягає двоїстий характер праці, втіленої в товарі? Як ви розумієте сутність конкретної і абстрактної праці?

22. Яка різниця між абстрактною працею і загальнолюдською працею взагалі, втіленою в кожному продукті виробництва?

23. Чи існує поняття «абстрактна праця» в умовах натурального господарства? Чому?

24. Як визначається величина вартості?

25. Чому на ринку товари обмінюються на основі затрат суспільно-необхідного робочого часу? Що було б, якби вони обмінювалися за затратами індивідуального робочого часу?

26. Назвіть фактори, що впливають на величину вартості. Поясніть цей вплив.

27. Вартість – це кількість праці, затраченої на виробництво товарів. На цій основі можна допустити, що чим більше праці витрачається на виробництво товарів, тим вищою буде вартість і дохід товаровиробника. Але дійсність спростовує таке припущення. В чому його недоліки?

28. Як будуть співвідноситись вартості продуктів, створених ювеліром і каменярем за рівний по тривалості робочий день, якщо праця першого вдвічі складніша праці другого?

29. В економічній науці досить відомий так званий «парадокс Сміта». Його суть в тому, що «вода значно корисніша для людини, ніж алмази». Спробуйте спростувати цей вислів або підтвердити його.

Поясніть, чому алмази у продажу коштують так дорого, а вода має зовсім малу вартість?

30. Дайте визначення закону вартості. Охарактеризуйте його функції.

31. Як узгоджується з дією закону вартості той факт, що товари дуже рідко продаються за вартістю?

32. Чи можна сказати, що закон вартості порушує соціальну справедливість в суспільстві, ліквідуючи можливість рівного розподілу виготовленого продукту?

Вправи для самостійної роботи

1. Які твердження характеризують ознаки натурального господарства, а які – товарного?

а) у замкненій економічній одиниці відбувається виробництво готового продукту та його споживання;

б) трудовий процес базується на традиціях, звичках, вимушено встановлених господарських зв'язках в рамках окремого суспільства;

в) виробництво засновується як на індивідуальній праці власника, так і на застосуванні ним найманої робочої сили;

г) процес виробництва відбувається із застосуванням малопродуктивних знарядь праці, що не дають додаткового (надлишкового) продукту для споживання самими виробниками;

д) виготовлена продукція належить власнику і призначена для вільного продажу на ринку;

е) економічна еволюція відбувається досить повільно, окремі вдосконалення і перетворення можуть здійснюватися на протязі століть;

є) швидкий економічний прогрес суспільства є наслідком високих темпів зростання продуктивності праці і динамічного розширення асортименту виробів.

2. Чи є товаром?

а) вирощена на власному городі картопля для власного споживання;

б) масове виробництво швейних виробів;

в) надрукована власна книга;

г) пошита для себе сукня?

3. Вкажіть властивості вартості і споживної вартості:

1) Не залежить від кількості праці, затраченої на виробництво даного товару.

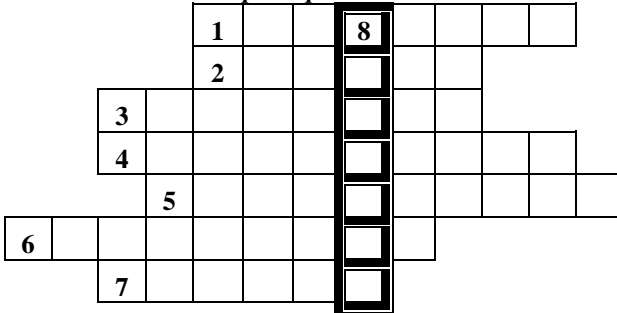
- 2) Реалізується в процесі обміну.
- 3) В створенні бере участь природа і конкретна праця.
- 4) Виражає кількісну визначеність товарів.
- 5) В створенні бере участь абстрактна праця.
- 6) Виражає суспільні властивості продукту.
- 7) Являє собою втілену в товарі суспільну працю.
- 8) Задовольняє потреби людей.
- 9) Реалізується в процесі споживання.
- 10) Показує якісну різномірність і кількісну неспільномірність товару.
- 11) Є історичною категорією, категорією товарного виробництва.
- 12) Показує природні властивості продукту.
- 13) Показує якісну однорідність і кількісну спільномірність товарів.
- 14) Виражає економічні відносини між товаровиробниками.

4. Вкажіть властивості конкретної і абстрактної праці:

- 1) Праця, що створює вартість.
- 2) Праця, що виступає як приватна справа виробника.
- 3) Вічна і природна умова життя суспільства, яка не залежить від форми суспільного виробництва.
- 4) Праця як витрати людської робочої сили в фізіологічному розумінні.
- 5) Праця, що носить історично тимчасовий характер.
- 6) Праця, що є суспільною працею.
- 7) Якісно однорідна праця.
- 8) Праця, що створює споживну вартість товару.
- 9) Індивідуальна праця робітника.
- 10) Якісно різномірна праця.
- 11) Праця як витрати людської робочої сили в певній доцільній формі.
- 12) Праця як категорія вічна.

5. Які функції закону вартості ілюструють дані положення:

- а) Прагнення до підвищення свого кваліфікаційного рівня приводить робітника до збільшення альтернативних можливостей працевлаштування і зростання доходу.
- б) У зв'язку із зростанням попиту на споживчі товари доля виробництва цих товарів в загальному обсязі валового національного продукту збільшується.
- в) Вислів «виживає сильніший» є правильним не тільки для біології, але і для економіки.

6. Розв'яжіть кросворд.**Запитання:**

1. Суспільна праця, втілена в товарі, яка проявляється шляхом обміну.
2. Вартість, що являє собою мінове співвідношення, в якому один товар обмінюється на інший.
3. Вартість, що являє собою здатність задовольняти потреби.
4. Праця, що створює вартість.
5. Форма господарювання, характерною рисою якої є замкнутість.
6. Праця, що створює споживну вартість.
7. Вид товарного виробництва, в якому продукти виготовляються для обміну особистою працею дрібних товаровиробників.
8. Виробництво, в якому продукти виготовляються для обміну.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Товар А обмінюється на 20 одиниць товару В. Яким буде мінове співвідношення, якщо вартість товару В збільшиться вдвоє, а вартість товару А зменшиться вдвоє?

2. Виготовлено 1000 одиниць товару. На виробництво 800 із них витрачено 8000 годин, на 50 інших – 250 годин, індивідуальні затрати на решту товару – по 8 годин на кожну одиницю товару. Визначте суспільну вартість товару.

Задачі для самостійного розв'язання

1. Товар А обмінюється на 10 одиниць товару В. Яким буде мінове співвідношення, якщо вартість товару В знизиться вдвоє, а вартість товару А збільшиться вдвоє?

2. Як зміниться мінова вартість товарів: 18 олівців = 50 зошитам, якщо:

- а) вартість олівців зросте у 2 рази,
- б) вартість зошитів знизиться у 2 рази,
- в) вартість олівців знизиться у 2 рази, а вартість зошитів зросте у 2 рази,
- г) вартість олівців зросте у 2 рази, а вартість зошитів зменшиться у 2 рази.

3. Суспільна потреба в товарі забезпечується трьома групами виробників. Перша група виробляє 50 млн виробів, витрачаючи на кожен 3 год. праці, друга – відповідно 60 млн і 4 год., третя – 70 млн і 5 год. Визначте суспільно необхідні затрати праці на виготовлення одиниці товару.

4. При виробництві одного і того ж товару групами «А», «В», і «С» товаровиробниками витрачається відповідно на одиницю виробу 3, 4 і 5 годин. Визначте величину вартості одиниці виробу, якщо кожною із груп виробляється 10%, 20% і 70% цього товару.

5. Суспільна потреба в товарі забезпечується чотирма групами виробників. Перша група виробляє 1000 одиниць товару, витрачаючи на кожну 3 години праці, друга – відповідно 600 одиниць і 5 годин; третя – 200 одиниць і 6 годин; четверта – 100 одиниць і 7 годин. Визначте суспільно-необхідні затрати праці на виготовлення одиниці товару.

6. За 8 годин робітник виготовляє 8 виробів загальною вартістю 640 гр. од. Як зміниться величина вартості одного виробу і всіх виробів, якщо:

- а) продуктивна сила праці зросте у 2 рази,
- б) інтенсивність праці збільшиться в 1,5 рази.

ТЕМА 6. ГРОШІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

1. Розвиток форм вартості і виникнення грошей.
2. Суть та функції грошей.
3. Грошова система, її основні елементи і типи.
4. Закон грошового обігу.
5. Методи стабілізації грошового обігу.

Теми рефератів

1. Гроші як продукт розвитку товарообміну.
2. Історія грошей України.

3. Основні теорії грошей.
4. Гроші на сучасному етапі розвитку економіки.
5. Створення і розвиток грошової системи України.
6. Грошові реформи в Україні.

Основні терміни і поняття

Металістична теорія грошей, номіналістична теорія грошей, кількісна теорія грошей, проста форма вартості, повна форма вартості, загальна форма вартості, грошова форма вартості, загальний еквівалент, гроші, повноцінні гроші, неповноцінні гроші, номінальна вартість, ліквідність, міра вартості, ідеальні гроші, масштаб цін, ціна, засіб обігу, зливочок, монета, паперові гроші, засіб нагромадження, засіб платежу, світові гроші, грошова система, грошова одиниця, види грошових знаків, ринкова грошова система, неринкова грошова система, відкрита грошова система, закрита грошова система, грошова система металевих знаків, грошова система паперово-кредитного грошового обігу, біметалізм, система паралельної валюти, система подвійної валюти, система «кульгаючої» валюти, монометалізм, золотомонетний стандарт, золотозливочковий (золотодевізний) стандарт, золотодоларовий стандарт, класичні паперові гроші, казначейський білет, класичні кредитні гроші, чек, іменний чек, ордерний чек, пред'явницький чек, банкнота, вексель, простий вексель, переказний вексель, кредитна картка, електронні (цифрові) гроші, квазігроші, грошовий обіг, готівка, безготівкові розрахунки, закон грошового обігу, нуліфікація, деномінація, ревалоризація, реставрація, девальвація, ревальвація, дефляція.

Методичні поради

Вивчаючи перше **питання**, виходьте з того, що виникнення грошей – результат довгого складного шляху розвитку обміну і форм вартості. Вартість виражалась в процесі історичного розвитку в різних формах: а) простій, одиничній або випадковій; б) повній або розгорнутій; в) загальній; г) грошовій.

Проаналізуйте названі форми, поясніть, чому відбувається перехід від однієї форми вартості до іншої (при цьому зверніть увагу на їх недоліки). В чому полягають переваги грошової форми вартості?

В **другому питанні** з'ясуйте суть грошей як специфічного товару, що виконує роль загального еквівалента, має абсолютну ліквідність. Поясніть, які товари виконували роль грошей і чому поступово роль загального еквівалента закріплюється за золотом (цьому сприяли його

фізичні властивості і велика трудомісткість). Порівняйте золото як загальний еквівалент із золотом як звичайним товаром.

Оскільки суть грошей найбільш повно проявляється в їх функціях, необхідно розглянути функції грошей: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження, засобу платежу, світових грошей. Подумайте, яке їх призначення. Наведіть приклади практичного застосування вами грошей в кожній із названих функцій.

Характеризуючи функції грошей – засіб обігу і засіб платежу, з'ясуйте суть класичних паперових (казначейських білетів) і кредитних (векселів, банкнот, чеків) грошей, їх спільні риси і відмінності. Важливо зрозуміти, що і паперові, і кредитні гроші – це замітники повноцінних грошей в обігу, вони не мають самостійної вартості. Подумайте, чим зумовлена втрата золотом всіх функцій грошей в сучасних умовах.

Готуючи **третє питання**, постарайтесь зрозуміти суть грошової системи як форми організації грошового обігу, що склалась історично в даній країні і закріплена національним законодавством. Грошова система включає: грошову одиницю, масштаб цін, види грошових знаків, порядок емісії грошей, порядок регулювання грошової маси. Проаналізуйте ці елементи.

Далі охарактеризуйте типи грошових систем: 1) металевого обігу (біметалеву і монометалеву), коли функції грошей виконували метали; і 2) паперово-кредитного грошового обігу. При цьому особливу увагу приділіть з'ясуванню суті сучасного паперово-кредитного грошового обігу. Слід сказати, що класичні паперові гроші зникли з обігу. Їх функції сьогодні виконують кредитні гроші, які за своєю суттю наблизились до паперових. Сучасна банкнота – це своєрідний «гібрид» кредитних і паперових грошей, вона не розмінюється на золото.

Як засіб платежу в сучасних умовах широко використовують кредитні картки. Поясніть їх суть.

Сучасний етап розвитку грошей характеризується появою системи електронних грошей, з допомогою якої проводяться грошові операції. Розкрийте їх суть.

На завершення виділіть основні риси сучасної грошової системи.

Вивчаючи **четверте питання**, необхідно зрозуміти, що грошовий обіг являє собою безперервний рух грошей у сфері обігу, їх функціонування як засобу обігу і засобу платежу.

Закон грошового обігу визначає кількість грошей, необхідних для обігу:

$$KG = \frac{CT - K + P - BP}{O}$$

, де: CT – сума цін всіх товарів, призначених для реалізації в певний період; K – сума цін товарів, проданих в кредит; P – платежі, за якими настав строк оплати; BP – взаємні розрахунки; O – число оборотів грошової одиниці.

Подумайте, чому при функціонуванні повноцінних грошей в обігу перебувала лише необхідна кількість грошових одиниць, а для паперово-кредитного грошового обігу характерна нестабільність.

В **п'ятому питанні** з'ясуйте методи стабілізації грошового обігу: а) нуліфікації; б) деномінації; в) ревалоризації і реставрації; г) девальвації; д) ревальвації; є) дефляції.

Подумайте, в яких умовах можна застосувати названі методи.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. Назвіть форми вартості і дайте їм характеристику. Чому відбувається перехід від однієї форми вартості до іншої?
2. Що таке загальний еквівалент? Чому роль загального еквівалента закріпилась за золотом?
3. На ринку обертаються товари А, Б, В, Г, Д. Обмін товарів і порівняння їх вартостей здійснюється через товар Г. Яку роль виконує товар Г?
4. Як розуміти таке положення: «Золото і срібло по природі своїй не гроші, але гроші по своїй природі золото і срібло»?
5. У чому полягає сутність грошей? Які види грошей ви знаєте?
6. Яка відмінність між повноцінними і неповноцінними грошима?
7. В чому полягає єдність грошей з іншими товарами і в чому особливість грошей як специфічного товару?
8. Чому в процесі історичного розвитку роль грошей закріпилась за благородними металами?
9. Чим визначається цінність сучасних грошей?
10. Чим визначається вартість стогривенної купюри?
11. Чи є в сучасних умовах гроші товаром?
12. Охарактеризуйте функції грошей.
13. Чи є різниця між вартістю і ціною?
14. З якою функцією грошей пов'язаний масштаб цін і в чому його сутність?
15. У чому полягає доцільність впровадження паперових грошей?
16. Що таке кредитні гроші? Назвіть їх види.
17. Чому із функцій грошей (засобу обігу і засобу платежу) впливає абстрактна можливість кризи?

18. Якщо вся готівка зникне з обігу, чи перестанемо ми використовувати гроші як засіб обігу?

19. Що таке грошова система? Розкрийте структуру грошової системи.

20. Назвіть типи грошових систем і дайте їм характеристику.

21. Чому золото втратило функції грошей в сучасних умовах?

22. Чим класичні паперові гроші відрізняються від кредитних? Що спільного?

23. Яка різниця між казначейськими білетами і банкнотами? Що спільного?

24. Чим простий вексель відрізняється від переказного?

25. Назвіть характерні риси сучасної грошової системи.

26. Чим визначається потреба країни в грошах? Сформулюйте закон грошового обігу.

27. Чим зумовлена нестабільність паперово-кредитного грошового обігу?

28. Чому в ситуації економічної нестабільності чи економічної розрухи відбувається часткове чи повне повернення до системи товарних грошей?

29. В Україні в 90-х роках ХХ століття частка готівки в загальній грошовій масі складала 70-80%. Поясніть, із чим це пов'язано?

30. Чому не існує єдиної світової грошової одиниці?

31. Дайте характеристику методів стабілізації грошового обігу.

Вправи для самостійної роботи

1. Розставте наведені нижче форми вартості у відповідності до історичного розвитку процесу товарного обміну. Дайте коротку характеристику кожної з цих форм вартості.

а) 1 спис = 20 іклам кабана;

б) 15 головок сиру	}	= 1 бик
5 мішків зерна		
10 сокир		
8 бобрів		

в) 5 мішків зерна	}	= 10 г золота
10 сокир		
1 бик		
8 бобрів		

$$\text{г) } \quad 1 \text{ бик} = \left\{ \begin{array}{l} 15 \text{ головок сиру} \\ 5 \text{ мішків зерна} \\ 10 \text{ сокир} \\ 8 \text{ бобрів} \end{array} \right.$$

2. Визначте, до яких функцій відносяться перераховані властивості грошей:

- 1) гроші як втілення суспільного багатства;
- 2) виплата грошей не супроводжується одночасним отриманням товару;
- 3) функція грошей, яка проявляється в ціні товару;
- 4) гроші функціонують в економічному обороті між країнами;
- 5) функція грошей, що обслуговує продаж товарів в кредит;
- 6) гроші виходять із сфери обігу;
- 7) гроші служать для сплати податків, внесення орендної плати, виплати зарплати;
- 8) гроші утворюють державний резервний фонд;
- 9) виступають як реальні гроші;
- 10) виконують роль посередника в обміні товарів;
- 11) функція, яку виконують ідеальні гроші;
- 12) гроші сплачуються в момент купівлі товарів;
- 13) гроші виступають як загальний платіжний засіб;
- 14) гроші виконують свою роль миттєво, знаходяться в безперервному русі;
- 15) гроші сплачуються при поверненні боргу за купівлю товару;
- 16) гроші відсутні в момент купівлі-продажу товару;
- 17) гроші виступають як загальний купівельний засіб;
- 18) гроші взаємно погашаються при купівлі-продажу товарів;
- 19) функція, з якої виникають паперові гроші;
- 20) функція, з якої виникають кредитні гроші.

3. Які функції виконують гроші в наступних ситуаціях:

- 1) купівля лотерей;
- 2) отримання стипендії;
- 3) купівля державної облигації;
- 4) оплата комунальних послуг;
- 5) розрахунки за поставлені товари готівкою;
- 6) розрахунки з іноземним партнером;
- 7) уцінка товарів;
- 8) повернення кредиту;
- 9) розрахунки за поштові послуги;

- 10) визначення валютного курсу;
- 11) розрахунки за поставлені товари через банк.

4. Які функції грошей найбільш виразно ілюструють наступні ситуації:

- 1) для купівлі автомобіля вам потрібні гроші і ви збираєтесь продати будинок за містом;
- 2) як людина ощадлива, ви іноді відкладаєте гроші «на чорний день»;
- 3) у ресторані, куди ви прийшли з друзями, офіціант пропонує вам меню, де вказані ціни на страви, що готуються;
- 4) Україна сплатила проценти за кредитами, наданими рік тому;
- 5) батько отримав гроші за здавання гаража в оренду;
- 6) уряд сплатив борги освітянам по заробітній платі;
- 7) ви придбали карточку для власного телефону;
- 8) ви заплатили за користування мережею Інтернет наприкінці місяця за отриманим рахунком;
- 9) вам подарували гроші на день народження, а ви поклали ці гроші до скарбнички;
- 10) отриману заробітну плату батько перевів на свій рахунок у «Приватбанку»;
- 11) використовуючи рекламу в Інтернеті, ви дізналися про ціни на цифрові фотоапарати.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Визначте кількість грошей, необхідних для обігу, якщо відомо, що сума цін товарів, що реалізуються – 10000 млн гр. од., сума цін товарів, що продані в кредит, – 800 млн гр. од., сума платежів, за якими настав термін оплати, – 200 млн гр. од., сума взаємних розрахунків – 3000 млн гр. од., а швидкість обертання грошей – 4.

2. Що можна сказати про кількість грошей, необхідних для обертання, якщо швидкість обертання грошей збільшилася на 20%, обсяг виробництва зменшився на 10%, а індекс цін склав 1,4?

Задачі для самостійного розв'язання

1. Кількість грошей в країні не змінилася, а швидкість грошового обігу збільшилася на 40%. Що відбудеться з цінами в країні, якщо обсяг виробництва зріс на 20%?

2. Кількість грошей в країні збільшилася на 7%, рівень цін зріс на 5%, обсяг продукції, що випускається, збільшився на 4%. Використовуючи рівняння обміну та індексний метод, обчисліть, як зміниться швидкість обігу грошей.

3. Використовуючи закон грошового обігу, виражений формулою Фішера, проведіть розрахунки і визначте, скільки грошей необхідно для обігу, якщо в країні вироблено товарів у кількості 200 тис. одиниць, ціна одиниці товару складає 14 гр. од., а одна грошова одиниця бере участь у 5 товарних операціях на рік. Що відбудеться з цінами, якщо кількість оборотів грошової одиниці збільшиться до 6 оборотів на рік? Що відбудеться з цінами, якщо при тих самих обсягах виробництва грошова маса збільшиться до 600 тис. гр. од.? Що відбудеться з цінами в країні, якщо при грошовій масі 560 тис. гр. од. обсяг виробництва впаде на 25%?

ТЕМА 7. РИНОК І МЕХАНІЗМ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

1. Суть, функції та умови ефективного функціонування ринку.
2. Поняття попиту і пропозиції.
3. Суть, функції, фактори і види цін.
4. Суть і види конкуренції.
5. Основні моделі ринку.

Теми рефератів

1. Ринок – одне з найбільших досягнень цивілізації.
2. Особливості сучасних ринкових відносин.
3. Світовий досвід ринкових реформ.
4. Проблеми становлення ринку в Україні.
5. Особливості системи цін в Україні.
6. Конкуренція і монополія.
7. Особливості конкурентної боротьби в Україні.

Основні терміни і поняття

Ринок, інформаційна функція ринку, регулююча функція ринку, контролююча функція ринку, стимулююча функція ринку, оздоровча функція ринку, посередницька функція ринку, інтегруюча функція ринку, ціноутворююча функція ринку, агент, комівоєжер, консигнатор, брокер, дилер, маклер, ріелтор, дистриб'ютор, попит, обсяг попиту, ціна попиту, крива попиту, закон попиту, ефект доходу, ефект заміщення, парадокс Гіффена, ефект Веблена, індивідуальний попит, ринковий попит, еластичність попиту, нееластичний попит, одинична еластичність попиту, абсолютно

нееластичний попит, абсолютно еластичний попит, перехресна еластичність, пропозиція, обсяг пропозиції, ціна пропозиції, крива пропозиції, закон пропозиції, індивідуальна пропозиція, ринкова пропозиція, еластичність пропозиції, ринкова рівновага, рівноважна ціна, рівноважний обсяг, кон'юнктура ринку, надлишок товару, дефіцит товару, ціноутворюючі фактори, ціна, види цін, вільні ціни, конкурентні ціни, монопольні ціни, регульовані ціни, фіксовані ціни, оптові ціни, роздрібні ціни, внутрішньо фірмові ціни, поясні ціни, національні ціни, світові ціни, цінова дискримінація, конкуренція, внутрішньогалузева конкуренція, міжгалузева конкуренція, цінова конкуренція, нецінова конкуренція, недобросовісна конкуренція, досконала конкуренція, недосконала конкуренція, чиста (вільна) конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, чиста монополія, моносонія, дуополія, білатеральна монополія, закрита монополія, відкрита монополія, природна монополія, адміністративна (штучна) монополія, ефект масштабу, картель, синдикат, трест, концерн, конгломерат, консорціум, диверсифікація.

Методичні поради

При підготовці **першого питання** зверніть увагу на те, що важливою умовою виникнення і становлення ринку є суспільний поділ праці, а причини – це: 1) природна обмеженість виробничих можливостей людини; 2) економічна відокремленість товаровиробників; 3) свобода для кожного економічного суб'єкта забезпечувати свої інтереси. Розкрийте їх.

Простежте, як змінювався зміст ринку з розвитком товарного виробництва. При цьому важливо зрозуміти, що в сучасному розумінні ринок – це не місце для обміну, а сам обмін, тобто діяльність з купівлі-продажу товарів, організована за законами товарного виробництва і грошового обігу. Тобто ринок – важлива ланка суспільного відтворення. Суть ринку можна розглядати у вузькому розумінні як сферу обігу якогось товару, і в широкому розумінні як певний засіб організації економічного життя.

Далі з'ясуйте принципи ринкового господарства: невизначеності, плюралізму, конкуренції, можливості виправити помилки і неправильні рішення, поєднання свободи ринку з соціальним принципом, відкритість економіки, домінування споживача та ін.

Досвід розвинених країн свідчить, що ринок розв'язує дуже складні економічні проблеми, які не під силу навіть електронно-обчислювальній машині. Його основні функції: інформативна,

ціноутворююча, посередницька, регулятивна, контролююча, стимулююча, оздоровча, інтегруюча. Розкрийте їх.

Поясніть, хто є суб'єктом ринкової економіки: продавці і покупці або товаровиробники і споживачі; підприємства, домогосподарства, держава. Поясніть взаємозв'язок між цими учасниками ринку. Подумайте, яку роль виконують посередники. В даному питанні особливу увагу приділіть посередникам: агентам, комівоєжерам, консигнаторам, брокерам, дилерам, маклерам та ін. Подумайте, якими є об'єкти ринкових відносин.

З'ясуйте, в чому полягають переваги ринкової економіки над командно-адміністративною системою. Охарактеризуйте їх. У той же час подумайте, чи можна назвати ринок ідеальною моделлю організації економічного життя. Зверніть увагу на ті проблеми, які не може вирішити ринок, на його недосконалість, негативні аспекти.

Розглядаючи умови ефективного функціонування ринку, слід підкреслити, що ринок буде ефективно працювати тільки при певних умовах, серед яких важливо виділити: багатокладність економіки (існування великої кількості незалежних виробників); конкуренцію; правові умови; соціально-психологічні умови; наявність розвинутої інфраструктури; державне регулювання. Поясніть їх.

Основними елементами ринкового механізму, які дозволяють ринку успішно працювати, є попит, пропозиція, ціна і конкуренція.

Готуючи **друге питання**, важливо з'ясувати суть попиту як потреби, представлені на ринку і забезпечені грошима. На попит впливають безліч факторів, головним з яких є ціна. Між ціною і величиною попиту існує обернений причинно-наслідковий зв'язок, який відображає закон попиту. Поясніть його суть, зобразивши на графіку криву попиту.

Крім того, на попит впливають нецінові фактори: доходи споживачів, смаки покупців, кількість покупців, ціни на інші товари (субститути і комплементи), споживацькі очікування і ін. Проаналізуйте цей вплив. Покажіть, як зміститься крива попиту із їх зміною.

Розкрийте поняття еластичності попиту як показника, що показує, на скільки відсотків може змінитись попит на ринку при зміні якогось фактору на 1%. Поясніть, як визначається коефіцієнт еластичності попиту, наприклад, за ціною. Коли попит буде еластичним ($K > 1$), коли нееластичним ($K < 1$), а коли має одиничну еластичність ($K = 1$)? Наведіть приклади. Подумайте, чи існують товари абсолютно нееластичні і абсолютно еластичні.

Розкрийте суть пропозиції як продукту, який перебуває на ринку або може бути доставлений на нього. На пропозицію значний вплив теж здійснює ціна. Між ціною і пропозицією існує пряма залежність, яку відображає закон пропозиції. Зобразіть цю залежність графічно у вигляді кривої пропозиції і поясніть механізм дії даного закону. Дайте визначення еластичності пропозиції за ціною.

Далі розгляньте вплив на пропозицію нецінових факторів: технології, цін на ресурси, податків і субсидій, цін на інші товари, кількості товаровиробників, очікувань виробників.

Криві попиту і пропозиції перетинаються в певній точці, яку називають точкою рівноваги, а ціну, при якій виникає ринкова рівновага, рівноважною ціною. Поясніть, що вона означає. Яка ситуація виникне, коли ціна буде вище рівноважної і нижче.

Вивчаючи **третє питання**, з'ясуйте різні точки зору на розуміння ціни. Розкрийте головні функції, які виконує ціна в ринковій економіці: інформаційну, стимулюючу, розподільчу. Далі проаналізуйте фактори, що впливають на ціну: 1) фактори I порядку: ціна виробництва; співвідношення попиту і пропозиції; стан грошової системи; державне регулювання; конкуренція; 2) фактори II порядку: суспільні витрати виробництва і середній прибуток; попит і пропозиція; купівельна спроможність грошей і рух валютних курсів; пряме і непряме державне регулювання; цінова і нецінова конкуренція; а також 3) специфічні фактори безпосереднього впливу на ціну конкретного товару (якість товару, об'єм поставки, умови платежу, характер взаємовідносин між продавцем і покупцем, франкування цін).

При цьому головну увагу приділіть впливу попиту і пропозиції на ціну. Розмежуйте ціну попиту, ціну пропозиції, ціну рівноваги.

Крім того, дайте характеристику різним видам цін за такими критеріями: а) залежно від розмірів купівлі-продажу (біржові, внутрішньофірмові трансфертні, оптові, роздрібні); б) залежно від конкуренції і державного впливу (вільні, конкурентні, монопольні, регульовані, фіксовані); в) залежно від території (поясні, національні, світові). Розгляньте також інші види цін (пільгові, ціни аукціонів і торгів, ціни фактичних угод, договірні і ін.)

Вивчаючи **четверте питання**, розкрийте суть конкуренції і проаналізуйте її форми: а) з точки зору сфери конкурентної боротьби: внутрішньогалузеву і міжгалузеву; б) з точки зору методів ведення конкуренції: цінову, нецінову і недобросовісну; в) за характером конкурентної боротьби: досконалу (чисту) і недосконалу. Покажіть, яку роль відіграє конкуренція в ринковій економіці.

У п'ятому питанні розмежуйте і охарактеризуйте основні моделі ринку за такими основними критеріями: кількість і розміри фірм; характер продукції (однорідна, різнорідна); контроль над цінами; умови входу і виходу з ринку; доступ до інформації. До моделей ринку відносяться: чиста конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, чиста монополія.

Особливу увагу приділіть механізму ціноутворення на різних ринках. Поясніть такі поняття як монополна ціна (висока і низька), лідерство в цінах, цінова дискримінація.

Наведіть приклади різних моделей ринку. Подумайте, для чого підприємцям потрібно їх знати.

В II половині 19 століття під впливом НТП посилюється концентрація виробництва, що приводить до утворення великих і зверхвеликих об'єднань – монополій. Розкрийте процес утворення і суть монополій, визначте їх мету. Далі проаналізуйте основні організаційні форми монополій: картель, синдикат, трест, концерн, конгломерат. Подумайте, чим вони відрізняються.

Поясніть, що являє собою природна монополія, наведіть приклади. Порівняйте діяльність закритої і відкритої монополій

Що стосується ролі монополій в економіці, вона двояка. Розкрийте позитивні і негативні сторони її діяльності.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. Назвіть причини виникнення ринку.
2. Чи можна поняття ринок звести до фізичного місця торгівлі?
3. Поясніть розуміння сутності ринку у вузькому і широкому змісті.
4. Чи вважаєте ви правильним твердження: «Ринок – це місце, де люди ошукують одне одного та збагачуються за рахунок інших»?
5. Розкрийте характерні ознаки ринку.
6. Які функції виконує ринок?
7. Хто виступає основними суб'єктами ринку? Чому кажуть, що суб'єкти ринку виконують роль керуючої системи ринкової економіки?
8. Дайте характеристику посередників на ринку.
9. Що є об'єктом ринкових відносин?
10. У чому полягають переваги ринку?
11. Чи можна вважати ринкову економіку ідеальною моделлю організації економічного життя людства?
12. Чого більше в ринковій системі: хаосу і анархії чи автоматизму і внутрішнього порядку?

13. Які умови необхідні для існування ринку?
14. Якими є складові ринкового механізму?
15. Чим відрізняються поняття «попит» і «потреби»?
16. В магазині маленький хлопчик просить: «Мама, купи іграшку», а мама відповідає: «Пішли, бо в мене немає грошей». Чи є бажання дитини мати іграшку вираженням ринкового попиту?
17. На своєму а городі ви виростили 500 кг картоплі і залишили її для споживання сім'ї. Як цей врожай відобразиться на об'ємі ринкової пропозиції картоплі? Як співвідносяться поняття «пропозиція» і «виробництво»?
18. У чому полягає зміст законів попиту і пропозиції? Як зображають криву попиту і криву пропозиції?
19. Назвіть нецінові фактори попиту та пропозиції і поясніть їх вплив.
20. Що може збільшити попит на меблі? Що збільшуватиме пропозицію?
21. Яким чином підвищення ціни на масло може вплинути на попит на маргарин?
22. Як досягти компромісу між попитом і пропозицією?
23. Як формується дефіцит та надлишок товару?
24. Чи означає виникнення надлишку пропозиції якогось товару, що він нікому не потрібен? Чи означає виникнення дефіциту якогось товару, що він всім дуже необхідний? Аргументуйте свою позицію.
25. Чи може дефіцит товарів бути вигідним споживачам? Чи може надлишок пропозиції товару бути вигідним виробникам?
26. Як розуміти еластичність попиту і пропозиції?
27. На які товари попит, як правило, нееластичний?
28. Чи є еластичним попит на хліб, на автомобілі, на взуття?
29. Від чого більшою мірою виграють споживачі – від монополії чи від конкуренції? Ваші «за» і «проти».
30. Дайте визначення ціни. Як утворюється рівноважна ціна?
31. Які чинники впливають на процес ціноутворення?
32. Які види цін ви знаєте?
33. У чому полягає суть конкуренції?
34. Охарактеризуйте види конкуренції. Наведіть приклади методів конкурентної боротьби.
35. Як діє на ринку досконалий конкурент?
36. Як діє на ринку недосконалий конкурент?
37. Що є спільним і чим відрізняються досконала конкуренція і монополістична конкуренція?

38. Що спільного і які відмінності між монополістичною конкуренцією і олігополією, олігополією і чистою монополією?
39. Який зв'язок існує між конкуренцією і монополією? Чи означає панування монополій ліквідацію конкуренції?
40. Які види монополії вам відомі?
41. Яку роль відіграють монополії в економіці?
42. Як можна порушити монополієне становище фірми?
43. Чи означає панування монополій ліквідацію конкуренції?

Вправи для самостійної роботи

1. Кажуть, що ділові люди є тонкими психологами і розуміють співрозмовника з півслова. Доповніть вислови відомих людей, а також поясніть афоризми.

- а) Харві Маккей: «На ринку не дають медалі за відвагу. Ринок може запропонувати лише одну нагороду – це ...».
- б) Невідомий: «... – це життя торговців і смерть торговців».
- в) А. Маршал: «Ринок – це інститут або механізм, що зводить разом ... і ...».
- г) Б. Франклін: «Час – це ...».
- д) Поль Самуельсон: «Навчій папугу вимовляти «попит» і «пропозиція» – і перед вами ...».
- е) Невідомий: «Крик моди може заглушити лише ...».

2. Визначте і відобразіть на графіку, як вплинуть на положення кривої попиту на тенісні ракетки такі події (при інших рівних умовах):

- а) доходи населення значно зросли;
- б) тенісні м'ячі подорожчали у 5 раз;
- в) в країні очікується зростання цін на спортивні товари;
- г) ціни на ракетки дійсно вирости;
- д) лікарі стверджують, що заняття тенісом сприяє зниженню ваги в більшій мірі, ніж захоплення іншими видами спорту;
- е) в країні зростає число прихильників гри в бадмінтон;
- е) ракетки для гри в бадмінтон значно подорожчали.

3. Визначте і відобразіть на графіку, як вплинуть на пропозицію йогурту наступні події (при інших рівних умовах):

- а) у місті збільшилось число любителів йогурту;
- б) ціни на ацидофілін несподівано зросли;
- в) подорожчали фрукти, які використовуються як наповнювач при виробництві йогурту;

- г) місцева адміністрація ввела дотації на виробництво йогурту;
- д) міська влада закупила новітні технології по виготовленню йогурту для місцевих молокозаводів;
- е) внаслідок проведення широкої рекламної компанії попит на йогурт став зростати і виробники чекають підвищення цін на нього;
- є) внаслідок зростаючої конкуренції ціни на йогурт зменшились.

4. Проаналізуйте ситуацію.

У засобах масової інформації з'явилося багато статей про шкідливість хутряних іграшок для здоров'я малят. Як дана подія впливе на ринки хутряних іграшок, хутра і хутряних підбіжок для курток?

5. Проаналізуйте ситуацію.

Введено обмеження (чи підвищено мито) на імпорт кави в країну. Як це вплине на ринки кави, чаю, кавоварок у країні?

6. Визначте, яким є попит на наведені нижче товари та послуги – еластичний чи нееластичний за ціною. Відповідь поясніть.

1) молоко; 2) сухе молоко; 3) інсулін; 4) інсулін в одній із чотирьох аптек; 5) електроенергія, ціна на яку подорожчала із вчорашнього дня; 6) електроенергія, ціна на яку подорожчала рік тому; 7) нові автомобілі; 8) відпустка в Карпатах, 9) горілка; 10) мило; 11) сіль; 12) діаманти; 13) хліб; 14) квіти; 15) чай; 16) квіти в день 8 Березня?

7. Проаналізуйте ситуації.

Згадайте «Золотий ключик» О.Толстого. Один із персонажів Дуремар займався єдиним в своєму роді промислом: ловив п'явок. Оскільки він був єдиним спеціалістом в цій галузі, то можна припустити, що ціни на п'явки він встановлював сам і ніхто не міг перешкодити йому в цьому. Таким чином, він був

Якщо припустити, що цим же промислом вирішив зайнятися і Буратіно, то ситуація докорінно змінилася б: ціна почала б залежати від конкурентної боротьби Дуремара з Буратіно, від співвідношення кількості зловлених п'явок кожним з них. Причому на кожну зміну ціни на п'явки Дуремаром Буратіно повинен був якимось чином відреагувати. Ким стали Дуремар і Буратіно?

Якщо б ловити п'явок почала половина жителів казкового міста, то встановилася б єдина ринкова ціна, причому для кожного п'яволова ця ціна була б задана ринком без його впливу. Ця модель ринку називається _____.

Частина жителів міста, не витримавши конкуренції, розорилась би, а 25 чоловік, що залишилися, продовжили б ловити п'явок, рекламуючи власну торгову марку. Цю ринкову модель можна назвати _____.

А якби держава оголосила свою монополію на ловлю п'явок, тоді б держава встановлювала і ціни на п'явки. Цю ринкову ситуацію можна назвати _____.

8. Визначте, до якої моделі ринку (досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії, чистої монополії) відносяться:

- а) автомобілебудування в США;
- б) бабусі, які торгують суницями із свого городу на узбіччі автомагістралі;
- в) фермерські господарства США, що вирощують пшеницю;
- г) ринок специфічних послуг – «лікую від алкоголізму» (інформація в рекламних відділах газет);
- д) купівля-продаж населенням ваучерів з рук в Росії.

9. Проаналізуйте ситуацію.

В алюмінієвій промисловості США до кінця другої світової війни все виробництво алюмінію було зосереджено на підприємствах однієї фірми – «Алкоа». Для зруйнування монопольної ситуації держава виділила з бюджету субсидії на створення двох конкуруючих фірм – «Рейнолдс» і «Кайзер».

1) Яка ринкова модель виникла на місці якої ринкової моделі, що діяла у виробництві алюмінію?

2) Якими іншими засобами могло бути порушено монопольне становище фірми «Алкоа»?

10. Чи правильні положення?

1) Крива ринкового попиту показує загальний обсяг попиту всіх споживачів за будь-якої ціни.

2) До нецінових чинників, що впливають на обсяг попиту, належать податки та дотації.

3) Крива індивідуальної пропозиції буде зміщуватись ліворуч у випадку покращення технології виробництва.

4) Якщо обсяг пропозиції відповідає обсягу попиту, то на ринку встановлюється ціна рівноваги.

5) На попит впливає виключно ціна товару.

6) Дія нецінових факторів попиту призводить до пересування кривої попиту праворуч чи ліворуч.

7) Якщо ціноутворення здійснюється не в площині ринку, а централізовано, то наслідком цього буде хронічний дефіцит і нерациональне використання ресурсів.

8) Якщо попит на певний товар перевищує його пропозицію, а рівноважна ціна залишається незмінною (наприклад, регулюється державою), то на ринку цього товару утворюється дефіцит.

9) Закони попиту і пропозиції характеризують зв'язок між ціною та обсягами продукції, що реалізується.

10) Еластичність попиту за ціною не залежить від наявності товарів-субститутів (замінників).

11) Якщо на ринку інсуліну підвищується ціна, то попит на нього стає більш еластичним.

12) Закон попиту розкриває обернений зв'язок між ціною товару і величиною попиту.

13) При зростанні грошових доходів споживачів, крива попиту зміщується ліворуч.

14) Попит на мармелад більш еластичний ніж на цукор.

15) Від менш еластичного товару споживачеві важче відмовитись, ніж від більш еластичного.

16) Зменшення ціни на піцу викличе збільшення праворуч кривої попиту на піцу.

17) Величина пропозиції прямо залежить від ціни, тому крива пропозиції має вигляд низхідної кривої.

18) Зменшення попиту на пиріжки з картоплею може бути викликано зростанням цін на картоплю.

19) Збільшення кривої пропозиції праворуч означає, що виробники пропонують більшу кількість продукту за кожну з можливих цін.

20) При інших рівних умовах поганий врожай картоплі приведе до зростання цін на чіпси.

21) З часом пропозиція м'яса стане еластичнішою за умови, що ціна на нього зростає.

22) Якщо уряд встановлює верхню межу зростання цін, то обсяг попиту та пропозиції даного товару завжди рівні.

23) Якщо ціна на якийсь товар стійка, значить вона встановлюється на рівні перетину кривої попиту та пропозиції.

24) Урівноважуюча функція ціни проявляється в ліквідації товарних надлишків і дефіцитів.

25) Якщо ринкова ціна нижча від рівноважної, то вона буде знижуватись, бо в таких умовах попит буде падати, а пропозиція рости.

26) Якщо одночасно зростуть пропозиція товару і споживчі доходи, можливо, ціна на нього не зміниться.

27) Будь-яка зміна ціни на ресурси приведе до зрушення точки рівноваги попиту та пропозиції вгору або вниз по кривій попиту.

28) Лібералізація економіки призводить до скорочення кількості монопольних ринків.

29) Картельні угоди, як правило, виникають на ринках монополістичної конкуренції.

30) Монополія існує тоді, коли є тільки один покупець певного товару чи послуги.

31) Фірма, що має монопольне становище, встановлює на свою продукцію таку ціну, за якою вона може продати максимальну кількість товару.

32) Загальною рисою монополістичної конкуренції та олігополії є взаємозалежність фірм на ринку.

33) Нецінова конкуренція виникає на ринку досконалої конкуренції.

34) Найбільш поширений у реальній економіці тип ринкової структури - ринок монополістичної конкуренції.

35) Цінова дискримінація можлива на ринку досконалої конкуренції.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Функція попиту на товар задана за формулою $Q_d = 6 - P$, а функція пропозиції $Q_s = -3 + 2P$, де Q_d – обсяг попиту в млн. шт., Q_s – обсяг пропозиції в млн шт., P – ціна у дол.

Визначити:

- а) ціну ринкової рівноваги та обсяг продажу,
- б) припустивши, що ціна ринкової рівноваги становить 2 дол., визначити обсяг продажу, величину незадоволеного попиту;
- в) яка ситуація складеться на ринку, якщо ціна підніметься до 4 дол. за одиницю товару?

2. Попит на маргарин описується рівнянням $Q_d = 10 - P$, а пропозиція $Q_s = 4P - 5$, (де P вимірюється у гр. од., а Q – у тоннах). Через зниження ціни на вершкове масло величина попиту на маргарин змінилася на

10% за кожного значення ціни. Одночасно, через підвищення ціни на молоко пропозиція маргарину змінилася на 20% за кожного значення ціни.

а) Визначте нові функції попиту і пропозиції маргарину; б) Розрахуйте зміни рівноважної ціни і рівноважного обсягу продажу маргарину.

3. Розрахуйте коефіцієнт цінової еластичності попиту, якщо відомо, що ціна на товар зросла з 10 до 12 гр. од., а обсяг попиту скоротився з 10 000 до 8000 одиниць.

Задачі для самостійного розв'язання

1. В таблиці представлені дані, що характеризують різні ситуації на ринку консервованої квасолі:

Ціна (дол.)	8	16	24	32	40
Об'єм попиту (млн. банок)	70	60	50	40	30
Об'єм пропозиції (млн. банок)	10	30	50	70	90

- а) накресліть криву попиту і криву пропозиції;
 б) чому дорівнює ціна рівноваги на даному ринку?
 в) який об'єм рівноваги купівлі-продажу квасолі?
 г) якщо ринкова ціна на банку квасолі рівна 8, що характерно для даного ринку: перенасичення чи дефіцит? Який їхній об'єм?

2. Припустимо, функція попиту дорівнює $Q_d=100-P$, пропозиції – $Q_s=2P-50$, де P – ціна в гривнях, а величина попиту і пропозиції – в тис. штук.

- а) знайдіть рівноважну ціну і кількість,
 б) якщо уряд знизить ціну до 40 гр. од., до чого це призведе? Визначте ситуацію на ринку в даному випадку.

3. Функція попиту $Q_d=40-7P$, функція пропозиції $Q_s=-6+16P$.

- а) визначте рівноважну ціну і рівноважний обсяг продажу;
 б) як зміниться попит і пропозиція, якщо рівноважна ціна стане 4 гр. од.?
 в) яка ситуація утвориться на ринку, якщо рівноважна ціна знизиться до 1 гр. од.?

4. Попит на товар заданий функцією: $Q_d=30-3P$, де Q_d – величина попиту (штук), а P – ціна за одиницю товару (гр. од.) Функція пропозиції описана таким рівнянням: $Q_s=12P-15$, де Q_s – величина пропозиції товару (штук).

Якою буде абсолютна зміна рівноважної ціни, якщо попит зменшився на 20%, а пропозиція – збільшилась на 20% за кожного рівня цін.

5. Функція попиту на товар представлена рівнянням $Q_d=400-P$, а функція пропозиції – рівнянням $Q_s=4P-50$.

Визначити: а) параметри точки рівноваги; б) розміри дефіциту чи надлишку, якщо держава встановлює ціну на даний товар, що дорівнює 1) 85 гр. од., 1) 100 гр. од., 3) побудувати відповідні графіки.

6. Функція пропозиції задана рівнянням $Q_s=3P-50$. Запишіть рівняння пропозиції, якщо:

- а) уряд вводить дотації в розмірі 5 гр. од. на одиницю товару;
- б) уряд вводить дотації в розмірі 15% від ціни товару;
- в) уряд збільшує податок на 2 гр. од. з одиниці товару;
- г) урядом уведений податок у розмірі 20% від ціни товару.

7. Відомо, що попит на товар задано формулою $Q_d=40-4P$, а пропозицію $Q_s=10+2P$, де P – ринкова ціна (гр. од.), Q_d – попит (од.), Q_s – пропозиція (од.).

- а) Розрахуйте рівноважну ціну і рівноважну кількість;
- б) Що відбудеться на ринку, якщо держава встановить фіксовану ціну на товар у розмірі 4 гр. од.
- в) Як зміниться рівноважна ціна, якщо держава:
 - 1) введе податок з продаж у розмірі 1 гр. од. з кожної одиниці товару;
 - 2) дасть дотацію виробнику у розмірі 1 гр. од. на одиницю товару.

8. Обчисліть, на якому рівні буде зафіксовано ціну, якщо попит на товар задано функцією $Q_d=200-2P$, а пропозиція товару – функцією $Q_s=-100+4P$. Після уведення фіксованої ціни на цей товар його перевиробництво склало 120 штук.

9. Попит на обіди в їдальні описується рівнянням: $Q_d=35-P$, а пропозиція обідів: $Q_s=2P-10$. Рішенням директора введена субсидія на обід у розмірі 1 гр. од.

На скільки подешевшає обід у їдальні?

10. Відомі функції попиту і пропозиції на ринку яловичини: $Q_d=200-4P$, $Q_s=6P-100$. Держава встановила на яловичину фіксовану

ціну в розмірі 24 гр. од.. Знайдіть обсяг продажів яловичини при ціні 24 гр. од.

Обчисліть ціну й обсяг продажів в умовах рівноваги на ринку.

11. При підвищенні ціни від 10 до 50 гр. од. величина пропозиції збільшилася з 1000 до 3000 шт. Якщо між ціною і величиною пропозиції лінійна залежність, запишіть рівняння пропозиції.

Як зміниться рівняння пропозиції, якщо держава збільшить податок на 5 гр. од. з кожної одиниці товару? Зобразіть графіки пропозиції до і після підвищення податку.

12. При підвищенні ціни на 10% обсяг попиту знизився на 30%. Розрахуйте коефіцієнт еластичності. Наведіть приклади таких товарів.

13. Визначте еластичність пропозиції товару за умови, що ціна на нього зросла з 8 до 12 гр. од., а обсяг пропозиції збільшився з 200 до 250 одиниць.

14. Обчисліть коефіцієнт цінової еластичності попиту, якщо відомо, що фірма продала 100 столів для комп'ютерів за ціною 600 гр. од., а коли ціну знизили на 100 гр. од., виручка фірми зросла на 50%.

15. Визначте тип і коефіцієнт еластичності, якщо ціна на товар:

а) збільшилася із 25 гр. од. до 30 гр. од, обсяг попиту знизився із 12 тис. штук до 8 тис. штук;

б) зменшилася із 12 гр. од. до 10 гр. од., обсяг попиту зріс із 6 тис. штук до 10 тис. штук;

в) збільшилася із 30 гр. од. до 35 гр. од., обсяг пропозиції зріс із 100 тис. штук до 120 тис. штук;

г) зменшилася із 4 гр. од. до 3,5 гр. од., обсяг пропозиції знизився із 15 тис. штук до 10 тис. штук.

ТЕМА 8. СТРУКТУРА ТА ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

1. Класифікація ринків. Характерні риси ринку споживчих товарів і послуг.

2. Ринок капіталу. Особливості ринку засобів виробництва. Фінансовий ринок. Цінні папери і кредит.

3. Ринок інновацій та інформації.

4. Ринок робочої сили. Причини та форми безробіття.

5. Суть і види інфраструктури ринку. Поняття і види бірж.

6. Кредитна система та її структура. Банки, їх види та функції. Банківські операції.

Теми рефератів

1. Споживчий ринок і розвиток виробництва.
2. Проблеми формування ринку землі в Україні.
3. Ринок нерухомості та його особливості в Україні.
4. Проблеми становлення ринку цінних паперів в Україні.
5. Безробіття як наслідок порушення макрорівноваги.
6. Проблеми функціонування ринку праці в Україні.
7. Історія розвитку бірж в Україні.
8. Валютна біржа: сутність та організація діяльності.
9. Шляхи і проблеми створення ринкової інфраструктури в Україні.
10. Основні тенденції розвитку банківської системи України на сучасному етапі.
11. Комерційні банки та їх роль у стабілізації економіки.
12. Небанківські фінансово-кредитні установи України.

Основні терміни і поняття

Місцевий ринок, регіональний ринок, національний ринок, світовий ринок, легальний ринок, тіньовий ринок, вільний ринок, монополізований ринок, регульований ринок, ринок покупця, ринок продавця, ринок товарів і послуг, споживчий ринок, закономірність споживання Енгеля, перший закон Енгеля, другий закон Енгеля, ринок капіталу, ринок капітальних активів (фізичного капіталу), ринок капітальних послуг (орендний ринок), лізинг, ринок фінансового капіталу (фінансовий ринок), ринок засобів виробництва, ринок інновацій, патент, ліцензія, повна ліцензія, виключна ліцензія, проста ліцензія, «ноу-хау», інжиніринг, емітенти, позичальники, інвестори, фінансові інститути, ринок капіталів, фондовий ринок, цінні папери, фіктивний капітал, первинний ринок цінних паперів, вторинний ринок цінних паперів, інвестиційні інститути, цінні папери, акції, прості (звичайні) акції, привілейовані акції, курс акцій, номінальна вартість, золота акція, облігація, казначейське зобов'язання, оцадний сертифікат, кредит, банківський кредит, комерційний кредит, споживчий кредит, державний кредит, іпотечний кредит, ринок робочої сили, економічно активне населення, економічно неактивне населення, безробіття, природний рівень безробіття, фрикційне безробіття, структурне безробіття, вимушене безробіття, циклічне безробіття, застійне безробіття, приховане безробіття, рівень

безробіття, закон Оукена, інфраструктура ринку, організаційно-технічна інфраструктура ринку, товарна біржа, ярмарок, аукціон, англійський аукціон, голландський аукціон, аукціон «в темну», сервісні центри, брокерські компанії, пункти прокату і лізингу, торгові будинки, торгові палати, фінансово-кредитна інфраструктура ринку, фондова біржа, валютна біржа, страхові компанії, інвестиційні компанії, холдингові компанії, пенсійні фонди, ломбарди, інфраструктура ринку робочої сили, біржа праці, інформаційна інфраструктура, рекламні агентства, законотворча інфраструктура, юридичні контори, аудиторські організації, ментальна інфраструктура, соціологічні служби, біржа, приватні біржі, публічні біржі, універсальні біржі, спеціалізовані біржі, біржовий товар, спот угоди, форвардні угоди, ф'ючерсні угоди, опціон, біржове котирування, хеджування, лістинг, кросинг, «біки», «ведмеді», індекс Доу-Джонса, касові угоди, строкові угоди, тверді угоди, угоди з преміями, угоди на різницю, онкольні угоди, кредитна система, банк, Національний (Центральний) банк, комерційні банки, норма обов'язкових резервів, активні операції, банківські інвестиції, пряме кредитування, факторинг, оперативний лізинг, фінансовий лізинг, трастові операції, пасивні операції, комісійні операції.

Методичні поради

Готуючи **перше питання**, зверніть увагу, що існують різні критерії класифікації видів ринку: за ознакою простору дії (місцевий, регіональний, національний, світовий); з точки зору відповідності чинному законодавству (легальний, нелегальний); від умов діяльності суб'єктів ринкових відносин (вільний, монополізований, регульований); за ступенем зрілості ринкових відносин (розвинутий, що формується, обмежений); за економічною ситуацією на товарному ринку (ринок покупця, ринок продавця); за характером продаж (оптовий, роздрібний); за рівнем насичення товарною масою і ступенем задоволення попиту (рівноважний, дефіцитний, надлишковий); залежно від об'єктів купівлі-продажу (ринок товарів і послуг, фінансовий ринок, ринок робочої сили). Останній є найбільш глибинним структуроутворюючим фактором. Тому слід детальніше зупинитися на цій структурі ринку.

Одним із важливих структурних елементів ринку є ринок споживчих товарів і послуг. Охарактеризуйте даний ринок. При цьому основну увагу зверніть на суб'єкти цього ринку, групи споживчих товарів, які на ньому реалізуються, типи конкурентів. Проаналізуйте, як формується попит на споживчі товари, які фактори на нього

впливають. Визначте характерні риси споживчого ринку товарів і послуг, а також закономірності формування попиту на ринках споживчих товарів.

У **другому питанні** з'ясуйте суть ринку капіталу, розкрийте його структуру. Особливу увагу приділіть ринку засобів виробництва, який безпосередньо пов'язаний з ринком капіталу, визначте, які товари реалізуються на ринку засобів виробництва, чим даний ринок відрізняється від споживчого ринку (за характером попиту, кількістю суб'єктів, зміною попиту, каналами розподілу і ін.). Дайте також характеристику ринку землі.

Важливою складовою частиною ринку капіталу є фінансовий ринок, який поділяється на ринок цінних паперів, ринок кредиту і ринок грошей.

Характеризуючи ринок цінних паперів, зупиніться на основних його об'єктах: акціях, облігаціях, казначейських зобов'язаннях, ощадних сертифікатах, векселях і ін. Розкрийте їх суть, основні риси, види, відмінності. Ринок цінних паперів поділяється на первинний і вторинний. Дайте їм характеристику. Виділіть головні принципи функціонування ринку цінних паперів.

Розглядаючи ринок кредитів, визначте суть об'єкта даного ринку, його необхідність, принципи кредитування, функції кредиту. Розкрийте основні форми кредиту (комерційний, банківський, споживчий, державний, міждержавний). Подумайте, чим комерційний кредит відрізняється від банківського, з чим пов'язана необхідність його надання, в чому проявляються обмеження.

У **третьому питанні** з'ясуйте об'єкти купівлі-продажу на ринку інновацій (науково-технічних розробок): патенти, ліцензії, «ноу-хау», інжиніринг, лізинг і ін. Розкрийте суть названих понять, наведіть приклади. Проаналізуйте також об'єкти та суб'єкти ринку інформації.

У **четвертому питанні** головну увагу приділіть умовам створення ринку робочої сили (рівність форм власності, ринок житла, створення системи сприяння найму, перекваліфікації та матеріальної допомоги безробітним); його особливостям (невіддільність прав власності на товар – робочої сили від її володаря, велика тривалість контакту продавця і покупця, фактична оренда, а не продаж товару «робоча сила», важлива роль широкого кола негрошових аспектів операції з купівлі-продажу робочої сили, наявність значної чисельності інституційних структур особливого роду, високий рівень індивідуалізації операцій на ринках праці, вільний вибір професій і видів діяльності, вільне наймання і звільнення працівників, свобода вибору кожним громадянином між зайнятістю і незайнятістю,

хронічний характер безробіття). Проаналізуйте структуру ринку робочої сили (професійний, галузевий, регіональний, окремих господарських сфер), розкрийте його основні тенденції в країнах з розвинутою економікою і в Україні. Подумайте, як формується попит і пропозиція на ринку робочої сили.

Важлива ознака ринку робочої сили – безробіття. Розкрийте його суть, причини і форми: фрикційне, структурне, циклічне. Виділіть серед них ті, які характеризують природне безробіття. Зверніть увагу і на інші точки зору щодо форм безробіття, серед яких, крім зазначених, виділяють: конверсійне, добровільне, сезонне, молодіжне, застійне, приховане. Проаналізуйте основні показники безробіття (рівень і тривалість), а також особливості сучасного безробіття. Подумайте, яку позитивну роль в економіці відіграє безробіття та які його негативні наслідки.

Функціонування ринків значною мірою залежить від рівня розвитку системи організацій і установ, які називають ринковою інфраструктурою. Вивчення **п'ятого питання** розпочніть із визначення суті інфраструктури ринку та виділіть її види: організаційно-технічна, фінансово-кредитна, інформаційна інфраструктура, інфраструктура ринку робочої сили, законотворча, ментальна інфраструктура.

Організаційно-технічна інфраструктура ринку включає безліч елементів: товарні біржі і ярмарки, аукціони, сервісні центри, холдингові і брокерські компанії, пункти прокату і лізингу, торгові будинки і торгові палати та ін. Розкрийте їх суть.

Фінансову інфраструктуру ринку представляють фондові і валютні біржі, страхові і інвестиційні компанії, аудиторські організації, а інфраструктуру ринку робочої сили – біржі праці, служби працевлаштування. Інформаційна інфраструктура представлена інформаційно-консультаційними фірмами; рекламними агентствами; спеціальними науковими та навчальними закладами; засобами масової інформації. Дайте характеристику названим елементам.

Далі зосередьте увагу на провідному елементі інфраструктури ринку – біржі, яка являє собою організаційно оформлений постійно діючий ринок, на якому через посередників здійснюється оптова торгівля стандартними товарами, цінними паперами, валютою. Проаналізуйте, як, коли і чому виникла біржова справа, охарактеризуйте її розвиток в Україні в сучасних умовах.

Розкрийте основні ознаки біржі, принципи її діяльності. Відмітьте особливості бірж України. Далі з'ясуйте види бірж: залежно від державного впливу на біржові торги (приватні і публічні); залежно від

участі відвідувачів (закриті і відкриті); залежно від асортименту товару, що реалізується на біржах (універсальні (загальні) і спеціалізовані). В залежності від об'єкта торгів розрізняють товарні, фондові, валютні біржі і біржі праці.

Проаналізуйте основні ознаки товарної біржі (купівля-продаж контрактів на стандартизовані товари, типізація контрактів, регулярність торгів, вільне ціноутворення, торгівля за біржовими правилами). Подумайте, що являє собою біржовий товар. Розкрийте основні функції товарної біржі. Покажіть особливості діяльності товарних бірж Заходу і України.

З'ясуйте також типи біржових угод, що укладаються на товарній біржі: угоди на реальні товари, форвардні угоди, ф'ючерсні угоди, опціон. Поясніть суть хеджування.

Розкрийте суть і функції фондової біржі. Поясніть зміст поняття «біржове котирування цінних паперів» і проаналізуйте фактори, що визначають курс цінних паперів: прибутковість підприємств, цінні папери яких продаються; розмір банківської процентної ставки; ціни на товари, що є альтернативою вкладення грошей (золото, нерухомість і ін.); біржова спекуляція; ліквідність цінних паперів; політичні фактори.

Головну роль на фондовій біржі грають великі ділки, мета яких – виграти на купівлі-продажу цінних паперів. Подумайте, чим «бики» відрізняються від «ведмедів». Поясніть, що означає індекс Доу-Джонса.

Для фондової біржі характерні касові і строкові угоди. Останні поділяються на тверді, угоди на різницю, угоди з преміями, онкольні угоди. Проаналізуйте їх.

У **шостому питанні** перш за все з'ясуйте суть кредитної системи, яка складається із банківської системи і небанківських фінансових установ, що акумулюють тимчасово вільні кошти і розміщують їх за допомогою кредиту.

Дане питання передбачає з'ясування діяльності банків. Банківська система – це сукупність банків національної економіки. Щоб зрозуміти їх природу, згадайте історію банків. Дуже важливо засвоїти, що банк – це автономне, незалежне комерційне підприємство, яке має свій продукт – формування грошових ресурсів та різноманітні послуги. Подумайте, яка мета банківської діяльності і що є джерелами банківського прибутку.

Далі необхідно розібратися в дворівневій банківській системі, яка представлена Центральним банком і мережею комерційних банків. Проаналізуйте функції Центрального банку як емісійного, кредитного

центру, банку банків, касира держави. Головна з них – забезпечувати стабільність грошового обігу та регулювати кредитні відносини. Центральний банк – не конкурент комерційних банків, він взаємодіє з комерційними банками шляхом встановлення відповідного рівня обов'язкових резервів комерційних банків, які розміщуються в Центральному банку на спеціальних резервних рахунках. Подумайте, для чого необхідні такі резерви.

Основою кредитної системи є система комерційних банків, які працюють з фізичними і юридичними особами і яким надана повна самостійність у сфері торгівлі позичковим капіталом. З'ясуйте їх класифікацію (за формою власності, за видами здійснюваних операцій) і розкрийте основні функції. Поясніть, як формуються кошти комерційних банків, подумайте, чому держава встановлює досить високі квоти на їх статутний капітал.

Дайте характеристику операцій, які виконують комерційні банки. Вони поділяються на пасивні (із залучення тимчасово вільних грошових ресурсів) і активні (із розміщення грошових коштів). До пасивних відносяться: залучення вкладів, отримання кредитів від інших банків, емісія власних цінних паперів. При їх аналізі особливу увагу приділіть основним видам вкладів: депозитним (до запитання, строковим), які використовуються підприємствами, і ощадних, що використовуються приватними особами.

З'ясуйте види і суть активних операцій: пряме кредитування, банківські інвестиції, факторинг, лізинг, трастові операції. При цьому зверніть увагу на класифікацію кредитів (за строками погашення, за видами забезпечення, видами позичальників, за напрямком використання). Поясніть, що розуміють під банківськими інвестиціями, лізингом, факторингом.

Розкрийте комісійні операції банків, які пов'язані з платіжно-розрахунковим обслуговуванням клієнтів (по суті це посередницька діяльність банку). Крім того, проаналізуйте основні проблеми становлення і розвитку банківської системи в Україні.

Ознайомтесь з діяльністю небанківських фінансово-кредитних установ: інвестиційних компаній (закритих, відкритих), холдингових компаній, страхових компаній, пенсійних фондів, ломбардів. З'ясуйте їх суть, основні функції, наведіть приклади.

Питання для підсумкового контролю та обговорення

1. Які види ринків вам відомі?
2. Як розуміти взаємозв'язок ринку споживчих товарів, ринку засобів виробництва і ринку робочої сили?

3. У чому полягає різниця між ринком споживчих товарів і послуг та ринком засобів виробництва?
4. Як співвідносяться фінансовий ринок і ринок цінних паперів?
5. Яка різниця між первинним і вторинним ринком цінних паперів?
6. Чим акція відрізняється від облігації і що в них спільного?
7. Що таке курс акцій?
8. Яка різниця між казначейськими зобов'язаннями і ошадними сертифікатами?
9. У чому полягає особливість векселя як цінного паперу?
10. Як розуміти термін «тимчасово вільні грошові кошти»?
11. Що таке кредит? Коли виникає потреба в кредиті?
12. Які існують форми кредиту? За якими критеріями їх виокремлюють?
13. Як ви розумієте безробіття і які причини цього явища?
14. Охарактеризуйте основні види безробіття.
15. Поясніть різницю між природним і циклічним безробіттям.
16. Як визначається рівень безробіття? Що таке природний рівень безробіття?
17. Чи можливо в країнах з ринковою економікою позбутись фрикційного та структурного безробіття?
18. Сформулюйте закон Оукена, розкрийте його економічну сутність.
19. У чому полягає роль безробіття? Як розуміти роль безробіття як резерву робочої сили, соціального санітара, пресу на заробітну плату робітників?
20. У чому полягають економічні втрати від безробіття?
21. Чи можна вважати ринок праці досконало конкурентним ринком?
22. Що таке інфраструктура ринку і яку роль вона відіграє у функціонуванні ринкової економіки? Чи можлива ринкова економіка без ринкової інфраструктури?
23. Охарактеризуйте види інфраструктури ринку та її основні елементи.
24. Що таке товарна біржа і як вона працює?
25. Чому в сучасних умовах переважна більшість бірж світу – ф'ючерсні? З якою метою укладаються ф'ючерсні угоди?
26. У чому полягає вигідність опціону для учасників біржових угод?
27. У чому полягає сутність фондової біржі і що дає її функціонування у наш час?
28. Чому фондову біржу називають пульсом економічного стану країни?

29. Що являє собою банківська система?
30. Для чого і кому потрібен банк?
31. У чому принципова відмінність банківської справи від камери зберігання?
32. Чи можна розглядати банк як апарат управління?
33. Чи можна розглядати банк як підприємницьку діяльність?
34. Дайте характеристику видів банків і їх функцій.
35. У чому полягає різниця між Центральним банком і комерційними банками?
36. Чи можна вважати комерційні банки основою кредитної системи?
37. Чому комерційні банки повинні мати норму обов'язкових резервів у Центральному банку і дотримуватись її?
38. Як оцінити надійність банку?
39. Які операції здійснюють банки? Чим активні операції банків відрізняються від пасивних?
40. У яких випадках підприємства використовують лізинг і факторинг?
41. Чи можна назвати факторинг своєрідним кредитом?
42. Яким чином лізинг дозволяє підприємствам уникнути втрат, зв'язаних із моральним старінням машин і обладнання?
43. У чому проявляється взаємодія Центрального банку з комерційними банками?
44. Чому банки називають «супермаркетами» кредиту?

Вправи для самостійної роботи

1. Які форми кредиту використовуються в кожному з наведених випадків:

- а) молода сім'я бере кредит у банку строком на декілька років для купівлі меблів;
- б) держава випускає облігаційну позику для часткового погашення дефіциту державного бюджету;
- в) завод з виробництва автомобільних двигунів постачає автомобільному заводу партію свого товару з відстрочкою платежу.

2. Оцініть ситуацію.

Підприємству А, що займається виробництвом тканин, необхідно в найближчий час придбати три нових верстати загальною вартістю 3 млн грн., виробництвом яких займається підприємство В. Коштів на їх придбання підприємство А в даний момент не має. У підприємства В навпаки є зайві кошти. Розгляньте такі ситуації:

а) підприємство В кладе на свій рахунок в банку С 3 млн грн. Підприємство А бере таку ж суму в банку в формі кредиту;

б) підприємство В передає підприємству А три верстати на умовах відстрочки платежу.

Назвіть форми кредиту, що використовуються в ситуаціях а) і б).

3. Розмежуйте фрикційне, структурне і циклічне безробіття.

1) Випускник університету шукає роботу після закінчення вузу.

2) Дорослі члени сім'ї шукають роботу у зв'язку із зміною місця проживання.

3) Після відпустки по народженню та догляду за дитиною жінка шукає підходящу роботу.

4) Автоматизація виробничого процесу спричинила звільнення робітників, зайнятих ручною працею.

5) Кризові явища в економіці викликали банкрутство підприємства, внаслідок чого робітники вимушені шукати нову роботу.

6) Без відриву від основної роботи працівник закінчив навчальний заклад і здобув нову професію, в зв'язку з чим шукає роботу.

7) Робітник шукає роботу з кращими умовами і більш високою заробітною платою

8) Підприємство звільнило робітника за порушення трудової дисципліни і він вимушений шукати нову роботу.

9) Впровадження офсетного набору з допомогою комп'ютерів призвело до скорочення робітників, які мали професію лінотипіста у поліграфічному виробництві.

10) Закриття військових баз та скорочення оборонних видатків призвело до звільнення багатьох працівників, які поповнили ряди безробітних.

11) Скорочення сукупного попиту на товари та послуги призвело до зростання безробіття в країні.

12) Механізація сільського господарства викликала скорочення некваліфікованих робітників.

13) Перукар відмовився від пропозиції про прийом на роботу, оскільки його не влаштує запропонована заробітна плата.

14) Робітник втратив роботу внаслідок роботизації більшості трудових операцій на підприємстві.

15) Продавець магазину втратила роботу внаслідок скорочення кількості продаж під час економічного спаду.

16) Учень, закінчивши школу, подав заяву про прийом на роботу, але йому відмовили через низьку кваліфікацію.

17) Автомеханік, звільнений у зв'язку зі зменшенням попиту на автомобілі.

18) Банківський службовець, звільнений із появою банкоматів.

19) Інженер, що очікує поновлення на колишній роботі.

20) Менеджер, звільнений через банкрутство фірми в період економічного спаду.

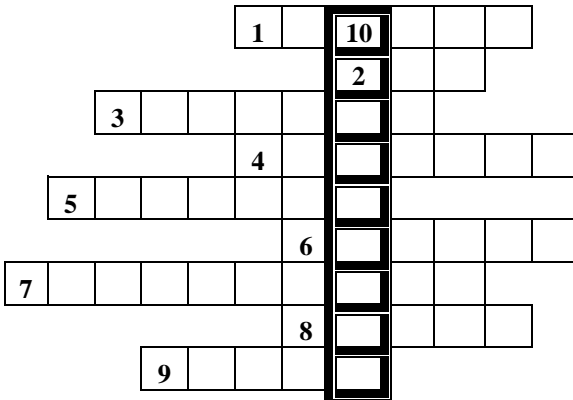
21) Робочий-будівельник, який не може знайти роботу взимку.

22) Продавець магазину, що звільнився через переїзд до іншого міста.

23) Учитель шукає іншу роботу з причини занадто низької заробітної плати.

24) Працівники автомобільної промисловості втратили роботу через те, що були замінені роботами.

4. Розв'яжіть кросворд.



Запитання.

1. Офіційний посередник між клієнтом і біржею, який сприяє укладанню угод.

2. Спекулянт, який виграє на біржі на підвищенні цін.

3. Цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей його власнику.

4. Особа, що від свого імені випускає цінні папери та зобов'язується виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску.

5. Процедура допуску цінних паперів до торгівлі на біржі.

6. Штатний працівник біржі, який веде торг та оформляє угоди.

7. Біржова операція, яка здійснюється з метою одержання від купівлі-продажу цінних паперів прибутку, що утворюється через курсову різницю акції.

8. Організаційно оформлений ринок, де здійснюються угоди з певними видами товарів.

9. Один з видів цінних паперів, що свідчить про вкладення певної суми грошових коштів до статутного капіталу акціонерного товариства.

10. Цінний папір, який випускається на строк і дає право на отримання фіксованого проценту.

5. Оцініть думки:

«Задача банку полягає в надійному забезпеченні клієнтів сумами, які вони внесли на свій рахунок, по першій вимозі, тому банк повинен тримати в резерві 80-90% суми депозитів».

«Задача банку полягає в здійсненні швидкого обороту коштів, тому банк повинен тримати в резерві 1-1,5% депозитів».

6. Чи правильні твердження?

- 1) Інвестор – це суб'єкт, що випускає цінні папери.
- 2) Курс акції характеризує рівноважну ринкову ціну на цінні папери.
- 3) Облігації емітуються переважно державою.
- 4) В умовах значної інфляції активізується ринок довгострокових кредитів.
- 5) Дивіденд – частина прибутку корпорації.
- 6) Дохід, отриманий власником акції, називається дивідендом.
- 7) На фондовій біржі здійснюється торгівля цінними паперами багатьох акціонерних фірм.
- 8) У нашій країні операції з купівлі-продажу валюти здійснюються на Українській міжбанківській валютній біржі.
- 9) На товарній біржі продається і купується неоднорідна продукція масового споживання.
- 10) Фондова біржа – це приклад організованого первинного ринку цінних паперів.
- 11) Дилером є біржовий посередник, який здійснює біржову діяльність за кошти клієнта та з власної ініціативи.
- 12) На сучасних товарних біржах торгують стандартними контрактами (ф'ючерсами).

13) До складу ринкової інфраструктури входять нотаріальні контори.

14) Брокер не має права здійснювати біржові операції за свій рахунок і на свою користь.

15) На фондовій біржі продаються акції закритих акціонерних товариств.

16) Дилер відрізняється від брокера тим, що укладає угоди за рахунок клієнта.

17) Комерційні банки повинні кредитувати підприємства виробничої сфери.

18) Головною функцією комерційних банків є емісія грошей.

19) До активних операцій комерційних банків належить надання кредитів фізичним і юридичним особам.

Задачі для аудиторного розв'язання

1. Випущено 2 млн. простих акцій по 10 євро кожна і 80 тис. привілейованих акцій по 50 євро кожна. Визначте акціонерний капітал і контрольний пакет акцій, якщо для забезпечення контролю достатньо володіти 15% акцій, які дають право голосу.

2. Прибуток акціонерного товариства, який направлений на виплату дивідендів, складає 2 млн. дол. Загальна сума випущених акцій – 5500 штук, в тому числі привілейованих акцій – 500 штук, з фіксованим розміром дивіденду 50% до їх номіналу. Номінал акції 1000 дол. Розрахуйте розмір дивіденду за простими акціями.

3. Економіка країни характеризується такими показниками: фрикційне безробіття – 6 млн осіб, структурне безробіття – 6 млн осіб, циклічне безробіття – 8 млн осіб, кількість населення – 400 млн чол., кількість зайнятих – 180 млн чол., фактичний ВВП – 4000 млрд гр. од. Обчислити природний рівень безробіття і втрати ВВП.

Задачі для самостійного розв'язання

1. Номінальна вартість акції – 100 дол., облігації – 200 дол. Дивіденд на акцію – 6 дол., % на облігацію – 10 дол. Норма позичкового процента – 4%. Визначте курс акції і облігації.

2. Чистий прибуток акціонерного товариства із статутним капіталом 100 млн. песо складає 5 млн. Загальні збори акціонерів вирішили, що прибуток, який залишається після сплати податків розподіляється таким чином: 20% – на розвиток виробництва, 80% – на

виплату дивідендів. Яким повинен бути (орієнтовно) курс акції даного акціонерного товариства, якщо ставка банківського % рівна 8%, а номінал акції – 1000 песо?

3. Акціонерне товариство з метою залучення фінансових ресурсів випускає цінні папери: 10000 облігацій і 10000 акцій, зокрема 5000 привілейованих акцій. Номінальна вартість облігації складає 200 гр. од., термін – 5 років, дохід – 10% річних. Номінальна вартість акції складає 200 гр. од., дивіденд за привілейованими акціями – 11% річних. Обчисліть розмір доходів за цінними паперами, якщо прибуток акціонерного товариства у минулому році склав 360000 гр. од., а у даному році – 460000 гр. од. Яким повинен бути прибуток АТ через 5 років, щоб забезпечити дохід власникам простих акцій?

4. Населення країни складає 55 млн чол., із яких діти до 16 років становлять 12 млн чол.; пенсіонери – 10,5 млн чол.; інваліди – 2 млн чол.; у виправних установах перебуває 1,4 млн чол.; у пошуках або в процесі переходу до кращої роботи знаходиться 1,7 млн чол.; втратили роботу внаслідок закриття шкідливих виробництв – 1,3 млн чол.; у результаті спаду в економіці країни на обліку в службі зайнятості перебуває 6 млн чол.; не мають і не шукають роботу 1,2 млн чол. (домогосподарки та інші особи). Обчисліть чисельність робочої сили, рівень безробіття, розмір і рівень фрикційного безробіття, розмір і рівень структурного безробіття, розмір і рівень циклічного безробіття, розмір і рівень природного безробіття.

5. У минулому році природний рівень безробіття складав 5%, а фактичний рівень 10%. Користуючись законом Оукена, визначте величину втрат обсягу потенційного ВВП, якщо номінальний ВВП у тому ж році дорівнював 150 млрд грн.?

6. Припустимо, що на ринку некваліфікованої робочої сили крива попиту на працю характеризується залежністю: $L_d = 600 - 2W$, а крива пропозиції: $L_s = 3W - 400$ (де W – місячна зарплата, а L_d і L_s – величини попиту і пропозиції чоловік на рік).

Знайдіть: а) рівноважну кількість і ціну праці; б) як зміниться зайнятість, якщо держава встановить мінімальну оплату на рівні 250 гр. од.

7. Чисельність населення країни складає 220 млн чол., із них 48 млн – діти у віці до 16 років, а також особи, що знаходяться у спеціальних

зкладах (психіатричних лікарнях, виправних колоніях тощо), 60 млн чоловік з тих чи інших причин вибули із складу робочої сили, 9 млн 200 тис. чоловік – безробітні, 2 млн чоловік зайняті неповний робочий день. Розрахуйте рівень безробіття в цій країні.

8. Населення одного із регіонів України складає 7 млн чол. Із них: 2 млн. чол. – діти віком до 16 років, 1,5 млн чол. – пенсіонери, 0,3 млн – домогосподарки, 0,2 млн чол. – студенти, безробітні складають 0,5 млн. чол. Розрахуйте рівень безробіття.

9. Розрахуйте циклічне безробіття, коли відомо, що в умовній країні чисельність робочої сили складає 200 млн чол., чисельність зайнятих – 120 млн. чол., природна норма безробітних – 6 %.

10. Чисельність населення в країні – 24 млн чол. Із них 14 млн чол. – економічно активне населення. Безробіття в країні характеризується наступними даними: 900 тис. чоловік втратили роботу у зв'язку із структурною перебудовою виробництва і стоять на обліку в службі зайнятості; 900 тис. чоловік – проживають у сільській місцевості, зайняті у підсобному господарстві, не працюють за наймом і не зареєстровані у службі зайнятості. 640 тис. чоловік втратили роботу внаслідок кризового спаду в економіці, стоять на обліку в службі зайнятості і активно шукають роботу, 120 тис. чоловік не шукають роботу, оскільки втратили надію на працевлаштування. Визначити рівень безробіття в країні та охарактеризувати його форми.

11. У період економічного піднесення доля людей, які стали безробітними у загальній кількості зайнятих знизилась з 0,024 до 0,016, а доля безробітних, які знайшли роботу, підвищилась з 0,2 до 0,224. Як змінився рівень безробіття?

12. Чому дорівнює число зайнятих і безробітних, якщо відомо, що працездатне населення дорівнює 60 млн чол., а рівень безробіття – 6%.

13. Якою буде чисельність працюючих, якщо відомо, що безробітними є 6,62 млн чол., а рівень безробіття становить 4,8%.

14. Фрикційне безробіття 3%, структурне безробіття – 4%, фактичне безробіття – 12%. Потенційний ВВП дорівнює 130 млн гр. од. Чому дорівнює фактичний ВВП в країні?

15. На фондовій біржі біржовий ділок заключив угоди на строк: продав, розраховуючи на зниження, 5000 акцій однієї компанії по 100 дол. кожна і купив, розраховуючи на підвищення, 15000 акцій другої компанії по 50 дол. кожна. Визначте вигреш біржового ділка, якщо в кінці строку курс акцій першої і другої компанії дорівнював 80 дол. за штуку.

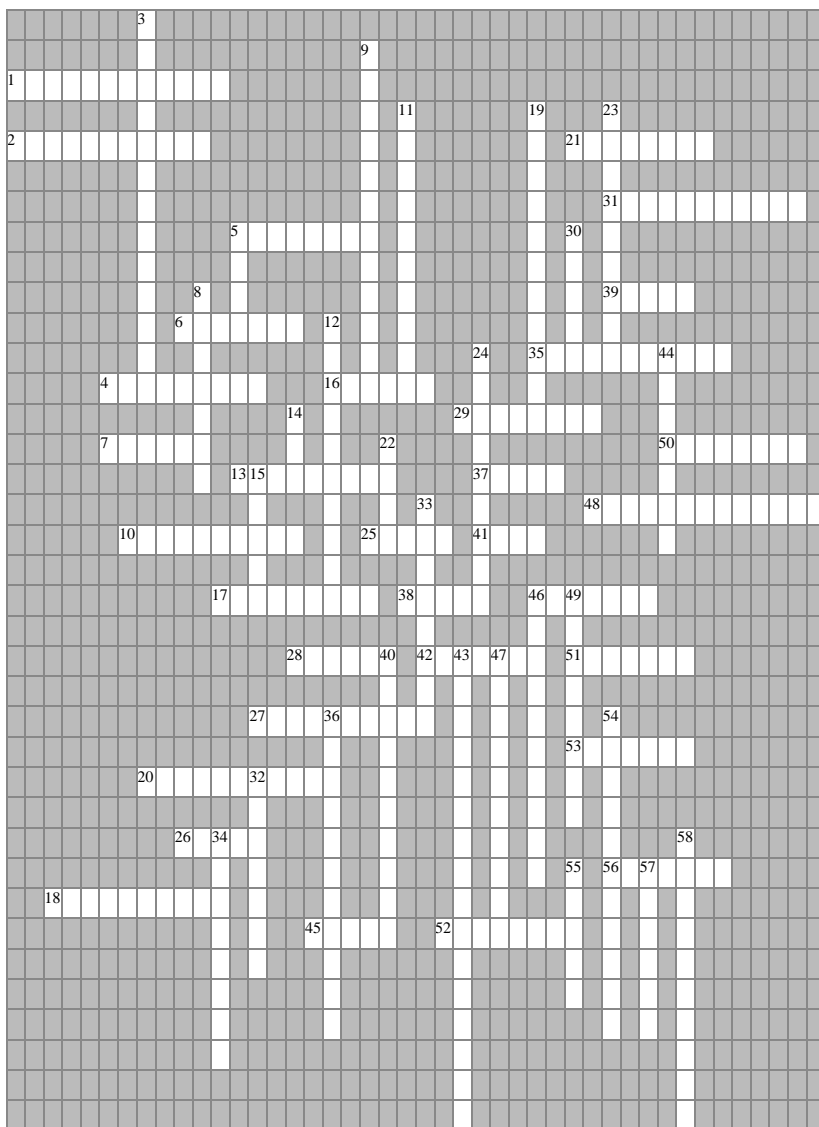
16. На біржі укладена строкова угода з премією на купівлю 100 акцій по 2000 гр. од. за штуку, з яких премія складає 100 гр. од. В момент виконання угоди: а) курс упав до 1850 гр. од. за акцію; б) курс акцій піднявся до 2100 гр. од. Як буде поводитись покупець в ситуаціях а) і б)?

17. 1 жовтня на фондовій біржі укладена угода на продаж 20 тис. акцій по ціні 100 ф.ст. за акцію на строк до 31 жовтня. За жовтень місяць курс акції підвищився до 120 ф.ст. Хто і яку суму виграв (продавець чи покупець) в такій ситуації? Що станеться, якщо за жовтень курс акції знизиться до 90 ф.ст.?

18. Ви отримали позику в банку на суму 1,5 млн гр. од. Потім в цей же банк інша фірма вклала кошти на суму 0,5 млн гр. од. Що сталося з пропозицією грошей?

19. Розрахуйте величину обов'язкових резервів і кількість грошей, яку банк може позичати фірмам, якщо норма резервування складає 20%, а у банку є 100 млн гр. од.

20. Банк має депозити на суму 20 млн гр. од.. Норма обов'язкових резервів складає 20%. На яку суму банк здатний збільшити обсяг пропозиції грошей в процесі надання кредитів?

**КРОСВОРД
(теми 1-8)**

По горизонталі:

1. Економічна школа, в центрі уваги якої знаходилась сфера обігу.
2. Характерна ознака потреб.
4. Ядро системи економічних відносин.
5. Безстрокове зобов'язання банку, що підлягає оплаті в будь-який час (вексель емісійного банку).
6. Вид банківських операцій із залучення тимчасово вільних грошових коштів.
7. Вид акції, яка бере участь в управлінні, і доходи за якою отримують за результатами роботи.
10. Аналіз, який досліджує взаємозв'язки економічних явищ, якими вони є.
13. Функція економічної теорії, суть якої полягає у розробці принципів і методів раціонального господарювання, обґрунтуванні економічної політики.
16. Особа або фірма, що сприяє здійсненню угоди за дорученням і за рахунок клієнтів.
17. Купівля банком у клієнта права на вимогу боргу.
18. Напрямок економічної науки, представники якого продуктивно вважали лише землеробську працю.
20. Представниками якого напрямку економічної думки задачу економічної теорії бачили в пошуку найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.
21. Вартість як властивість товару, суть якої полягає у здатності задовольняти потреби.
25. Цінний папір, що засвідчує внесення певної частки в капітал акціонерного товариства і дає його власнику право на одержання дивиденду.
26. Потреба, представлена на ринку і забезпечена грошима.
27. Готовність виробників продати певну кількість товару чи послуги за певною ціною в певний період часу.
28. Вартість, яка є певним кількісним співвідношенням, в якому один товар обмінюється на інші.
29. Школа політекономії, найяскравішими представниками якої є А.Сміт і Д.Рікардо.
31. Суперництво між економічними суб'єктами за досягнення кращих умов доступу до обмежених ресурсів суспільства (за джерела сировини), вигідні умови вкладення капіталу, ринки збуту товарів з метою здобуття вищих доходів, прибутків, інших вигод.
35. Аналіз, який досліджує, якими повинні бути економічні явища.

37. Абсолютно ліквідний товар, що має найбільшу здатність до збуту.

38. Засоби виробництва, дані природою, які застосовуються в процесі виробництва.

39. Продукт праці, що виготовлений для обміну і задовольняє потреби покупця.

41. Грошова сума, яку потрібно заплатити за право власності на товар, грошовий вираз вартості.

42. Економічна система, що поєднує елементи ринкової та планової економіки, тобто механізм ринку доповнюється активною діяльністю держави.

45. Організований і регулярно функціонуючий ринок, на якому через посередників здійснюється оптова торгівля товарами за стандартами і зразками, цінними паперами, валютою.

46. Форма організації суспільного господарства, в якій продукти виготовляються для обміну через ринок шляхом купівлі-продажу.

48. Функція економічної теорії, суть якої полягає у розробці загальних методологічних принципів для конкретно-економічного аналізу.

50. Напрямок економічної науки, представники якого захищали інтереси робочого класу.

51. Економічна система, в якій характер використання ресурсів визначає приватна власність та ціни.

52. Економічна система, яка базується на державній власності на засоби виробництва та централізованому управлінні

53. Власність, що базується на спільній праці і спільному привласненні її результатів.

56. Письмове боргове зобов'язання строго встановленої форми однієї особи іншій заплатити фіксовану суму грошей в певний момент, яке надає право його власнику вимагати з боржника через певний час виплати відповідної суми грошей.

По вертикалі:

3. Вид акції, розмір дивіденду за якою є фіксований процент до номінальної вартості акції.

5. Оптимісти, гравці на підвищення курсу на біржі. бики

8. Засоби виробництва, що виготовлені людиною і призначені для подальшого використання в процесі виробництва.

9. Напрямок економічної думки, яким розроблена теорія державного регулювання.

11. Форма організації суспільного господарства, в якій продукти виготовляються для власного, внутрішньогосподарського споживання, для задоволення потреб самих виробників життєвих благ.

12. Взаємозамінні блага.

14. Письмове розпорядження власника поточного рахунку (чекодавця) банку сплатити вказану суму грошей чекодержателю або переказати її на його рахунок.

15. Механізм, економічний інститут, через який покупці і продавці взаємодіють, щоб визначити ціни і кількості товарів.

19. Доповнюючі блага.

22. Фінансово-кредитна установа, створена для залучення і нагромадження тимчасово вільних грошових ресурсів підприємств, організацій, населення і розміщення їх від свого імені.

23. Корисна праця певної форми і якості, що виробляє блага, які задовольняють потреби людей.

24. Цінний папір, який випускається на певний строк з виплатою фіксованого процента чи виграшу.

30. Особа або фірма, що перепродує товар частіше від свого імені і за свій рахунок.

32. Банківські операції із розміщення власних та залучених коштів банку для отримання прибутку.

33. Дозвіл, який видає патентовласник (ліцензіар) іншій особі або фірмі (ліцензіату) на промислове і комерційне використання винаходу протягом обумовленого терміну за відповідну винагороду або плату.

34. Власність, яка передбачає, що окремі особи ставляться до умов і результатів виробництва як до своїх власних, причому можуть привласнювати продукт як своєї, так і чужої праці.

36. Характерна риса виробничих ресурсів.

40. Власність, що формується за рахунок об'єднання капіталів великих власників, а також коштів різних верств населення.

43. Напрямок економічної думки, відповідно до якого характер економічного розвитку визначає не ринок сам по собі, а вся система економічних інститутів.

44. Песимісти, що грають на зниження курсу.

46. Економічна система, яка всі питання вирішує на основі звичаїв, традицій, що обумовлюються історичними і кліматичними особливостями.

47. Праця як затрати робочої сили взагалі, незалежно від конкретної форми, суспільний характер якої проявляється в обміні.

49. Суспільна праця, втілена в товарі, яка проявляється шляхом обміну.

54. Функція економічної теорії, суть якої полягає в дослідженні суті економічних явищ і процесів, вивченні проблем виробництва, розподілу, обміну і споживання життєвих благ і послуг протягом всієї історії людського суспільства, виявленні законів економічного розвитку.

55. Свідома, цілеспрямована діяльність людини, направлена на створення життєвих благ.

57. Надання майна або грошей іншим особам в борг на умовах повернення і з сплатою процента.

58. Втрата роботи особами працездатного віку, що зареєстровані на біржі праці і активно шукають роботу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк М.О. Основи економічної теорії: Навч. посіб. / М.О.Ажнюк, О.С.Передрій. – К.: Знання, 2008. – 368 с.
2. Базиліук А.В. Економічна теорія. Практикум: навч. посіб. / А.В.Базиліук, Ж.В.Дерій, В.В.Концева, І.О.Хоменко. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 312 с.
3. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки. Підручник. – К.: Вища школа, 2003. – 720 с.
4. Борисов Е. Ф. Экономическая теория: Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 1999. – 384 с.
5. Бутук О.І. Економічна теорія: тренінг-курс: Навч. посіб. / О.І.Бутук, Н.І.Волкова. – К.: Знання, 2007. – 291 с.
6. Вступ до економічної теорії: підручник / ред. З.Ватаманюк. – 3-є вид., доп. – Львів: Новий світ-2000, 2014. – 504 с.
7. Гальчинський А.С. Економічна теорія: підручник / А.С.Гальчинський, П.С.Єщенко, Ю.І.Палкін. – К.: Вища школа, 2007. – 503 с.
8. Гронтковська Г.Е. Економічна теорія. Навч. посібник для самост. вивч. дисципліни / Г.Е.Гронтковська, А.Ф.Косік, О.І.Ряба. – Рівне: НУВГП, 2010. – 370 с.
9. Економічна енциклопедія / Відповідальний редактор С.В.Мочерний. – Київ: Видавничий центр «Академія». – Т. 1, 2000. – 863 с.; Т. 2, 2001. – 847 с.; Т. 3, 2002. – 952 с.
10. Економічна теорія: політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стереотипне. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
11. Економічна теорія. Політекономія: навчальний посібник для студентів вузів / ред. В.М. Семененко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 428 с.
12. Економічна теорія: політекономія: практикум: навч. посіб. / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2010. – 494 с.
13. Єщенко П.С. Сучасна економіка / П.С.Єщенко, Ю.І.Палкін. – К.: Вища школа, 2005. – 325 с.
14. Заблоцький Б.Ф. Перехідна економіка: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 512 с.
15. Загальна економіка / За ред. Радіонової І.Ф. – К.: Аксіома, 2008. – 396 с.
16. Злупко С. Перехідна економіка: сучасна Україна: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
17. Макконнелл К., Брю Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2-х т. Т. 1. – М.: Республика, 1992. – 399 с.

18. Макконнелл К., Брю Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2-х т. Т. 2. – М.: Республика, 1992. – 400 с.
19. Маркс К. Капітал. Т.І. // Маркс К., Енгельс Ф. Твори, Т.23.
20. Мочерний С. В. Політекономія: Підручник. – К.: Вікар, 2005. – 386 с.
21. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка – К.: Вища школа, 2003. – 743 с.
22. Основи економічної теорії / За ред. В.А. Предборського. – К.: Кондор, 2002. – 621 с.
23. Основи економічної теорії: Підручник / В.Г.Федоренко, Ю.М.Ніколенко, О.М.Діденко і ін.; За наук. ред. В.Г.Федоренка. – К.: Алерта, 2005. – 510 с.
24. Основи економічної теорії: посіб / С.В.Мочерний, С.А.Єрохін, Л.О.Каніщенко та ін., за ред. С.В.Мочерного. – К.: ВЦ «Академія», 2002. – 471 с.
25. Політична економія: Навчальний посібник / За ред. Г.І.Башнянина і Є.С.Шевчука. – Вид. 4-те, перероб. і доп. – Львів: Магнолія Плюс, 2006. – 308 с.
26. Політична економія: Навч. посібник / К.Т.Кривенко, В.С.Савчук, О.О.Беляєв та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т.Кривенка. – К.: КНЕУ, 2001. – 508 с.
27. Політекономія: Підручник / За ред. Ю.В.Ніколенка. – К.: ЦУЛ, 2003. – 412 с.
28. Політична економія: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / За ред. В.О.Рибалкіна, В.Г.Бодрова. – К.: Академія, 2007. – 672 с.
29. Політична економія: Навч. посіб. / Г.А.Оганян, В.О.Паламарчук, А.П.Румянцев та ін.; За заг. ред. Г.А.Оганяна. – К.: МАУП, 2003. – 520 с.
30. Політична економія: навч. посібник / за заг. ред. О.С.Степури; Ін-т підприємництва та сучасних технологій. – К.: Кондор, 2008. – 406 с.
31. Політична економія. Частина І. Загальні засади економічного розвитку: навчальний посібник / Н.П.Мацелюх, І.А.Максименко та ін.. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 168 с.
32. Політична економія. Частина ІІ. Загальні основи ринку. Суб'єкти ринкової економіки: навчальний посібник / Н.П. Мацелюх, І.А.Максименко та ін.. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 160 с.
33. Політична економія. Частина ІІІ. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: навчальний посібник /

Н.П.Мацелюх, І.А.Максименко та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 168 с.

34. Полковниченко С.О. Основи економічної теорії в інформаційних схемах: навч. посіб. для студ. всіх спеціальностей / С.О.Полковниченко. – Чернігів: ЧНТУ, 2016. – 484 с.

35. Полковниченко С.О. Основи економічної теорії. Конспект лекцій. – Чернігів, 2001. – 247 с.

36. Самуэльсон П. Экономика: В 2-х т. – М.: Алгон, 1992.

37. Селезньов В.В. Основи ринкової економіки України: Посібник. – К.: А.С.К., 2006. – 688 с.

38. Сірко А.В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. / А.В.Сірко. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 416 с.

39. Трансформаційна економіка: Навчальний посібник / за ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

40. Уразов А.У. Основи економічної теорії: навч. посіб. / А.У.Уразов, І.В.Саух, О.І.Вікарчук – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 312 с.

41. Ходжаян А.О. Політична економія: навч.-метод. посібник для самост. вивчення / А.О.Ходжаян. – К.: Кондор, 2009. – 304 с.

42. Холякко Н.І. Економічна теорія / Н.І.Холякко, О.І.Гонта. – Чернігів: ЧНТУ, 2014. – 218 с.

43. Щетинін А. І. Політична економія. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 480 с.

44. Экономика: Учебник / Под ред. А.С.Булатова. – М.: Экономика, 1997. – 816 с.

45. Экономическая теория / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учебник для вузов. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. «Питер Паблишинг», 1997. – 480 с.

46. Nurmi H. Models of Political Economy / H.Nurmi. – Routledge, 2006. – 240 p.

47. Payne A. Key Debates in New Political Economy / A.Payne. – New York, 2006. – 217 p.

48. Schofield N. Advances in Political Economy: Institutions, Modelling and Empirical Analysis / N.Schofield, G.Caballero, D.Kselman. – Springer, 2013. – 400 p.

49. Weingast B.R. The Oxford Handbook of Political Economy / B.R.Weingast, D.Wittman. – Oxford University Press, 2006. – 869 p.